

*“Millet”in Dışında Kalanların “Biz-Onlar”
Ayrımı: İleri Yaş Grubu Kemalist
Bireylerin Facebook Kullanım Pratikleri
Üzerinden Bir Değerlendirme**

Nilüfer Pınar Kılıç**

Öz

Türkiye’de İslamcı siyasal hareketin yükselmesi sonucunda iktidar alanındaki güç hiyerarşisi değişmiştir. Birçok alanı yapılandıran bu değişimle Kemalizmin baskın olduğu zamanlarda değerli görülen sermaye biçimleri dönüşüme uğramıştır. Mensup oldukları yaş kategorisi nedeniyle sosyal alanda eşitsiz şekilde mücadele eden ileri yaş grubu bireylerin de Cumhuriyet değerlerine eklemli yapıları nedeniyle sahip oldukları sermayeleri dönüşmüştür. Bu bağlamdan yola çıkan araştırma mensup oldukları yaş kategorisi açısından mücadele alanları sınırlı olan ve sermaye hacimleri dönüşen ileri yaş grubu, Kemalist, eğitilmiş, orta sınıf bireylere odaklanmıştır. Çalışmada bir söz söyleme aracı olarak değerlendirilen sosyal medya üzerinden bireylerin toplumsal mücadele içerisinde kendilerini nasıl ifade ettikleri ve iktidar alanındaki güç hiyerarşisinin değişimine nasıl cevap verdikleri sorularına yanıt aranmıştır. Bu kapsamda ilk olarak, ileri yaş grubu bireylerin toplumsal alandaki konumlarının anlaşılabilmesi için Türkiye’de yaşanan siyasal gelişmeler Laclau’nun popülizm kuramı etrafında irdelenmiş ve bireylerin inşa edilen “millet”in dışında kaldıkları açıklanmıştır. Çalışmanın saha araştırmasında ise araştırmaya katılmayı kabul eden 28 gönüllünün Facebook paylaşımları ve yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda elde edilen veriler analiz edilerek değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, ileri yaş grubu bireylerin dışarda kalmışlıklarının inşasına yanıt olarak Laclau’nun eşdeğerlik ve fark mantığı bağlamında “biz” ve “onlar” ayrımını yaptıkları ve kendilerini farklılaştırdıkları görülmüştür. Bununla birlikte bireylerin nostalji yüklü, reaksiyoner tepki vermenin ötesine geçemedikleri ve Laclau’cu anlamda kendi doyurulmamış talepleriyle popülist bir “halk” inşasına eklenemedikleri söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Popülizm, millet, ayrım, Facebook, Kemalizm.

* Geliş Tarihi: 03/01/2019 • Kabul Tarihi: 12/02/2019

** Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü.

Orcid no: 0000-0001-7133-7442, npkiloc@ankara.edu.tr

Research Article

*“Us-Them” Distinction of Individuals Outside the “Nation”: An Evaluation on the Facebook Usage Practices of Elderly with Kemalist Orientation**

Nilüfer Pınar Kılıç**

Abstract

The power hierarchy in the field of power has changed in Turkey as a result of the rise of the Islamist political movement. With this change which constructs many areas, the forms of capital that were valued in the times of Kemalism were transformed. Due to the age category they have joined, the elderly individuals who struggle unequally in the social sphere and their capital have also transformed due to their articulated structures of the Republic values. In this context, the research focuses on the elderly, Kemalist, educated, middle-class individuals whose struggle areas are limited in terms of the age category they belong to and capital volumes have been transformed. This study has aimed to understand how individuals express themselves in the social struggle and how they respond to the change of power hierarchy in the sphere of power, through the social media, which is understood as a means of making a speech. In this scope, firstly, to understand the social positions of older-age group individuals in the social sphere, political developments in Turkey are examined around Laclau's populism and it is shown that these have been located outside of the constructed “nation”. In the field research data obtained from the Facebook posts of and in-depth interviews conducted by 28 volunteers who agreed to participate is analysed. As a result, it is seen that older-age group individuals make a distinction between “us” and “them” in the context of Laclau's logic of equivalence and difference and differentiate themselves in response being left outside. However, it can be said that individuals cannot go beyond reactionary reactions with nostalgia and cannot be articulated in a populist “nation” construction with their own unsatisfied demands in Laclauian sense.

Keywords: Populism, nation, distinction, Facebook, Kemalism.

* Received: 03/01/2019 • Accepted: 12/02/2019

** Ankara University, Faculty of Communication, Department of Public Relations and Advertising.
Orcid id: 0000-0001-7133-7442, npkili@ankara.edu.tr

“Millet”in Dışında Kalanların “Biz-Onlar” Ayrımı: İleri Yaş Grubu Kemalist Bireylerin Facebook Kullanım Pratikleri Üzerinden Bir Değerlendirme¹

Erken Cumhuriyet döneminin ulus inşa sürecinde eğitim ve din gibi alanlar ortak normlar bütünü oluşturulması için kullanılmış, “yeni bir ulus”, “yeni bir kültür” ve “yeni bir yurttaş” yaratma çabaları birbiriyle bütünleşmiştir (Karaaslan Şanlı, 2012: 67). Bu süreçte özel alana gönderilen din, seküler bir ahlak anlayışıyla tanımlanmış, eğitim ve öğretim alanında gerçekleştirilen projelerle norm ve değerlerin içselleştirilmesi sağlanmıştır. Ancak Türkiye’de İslamcı siyasal hareketin² yükselmesi ve iktidar alanındaki güç hiyerarşisinin bu hareket lehi-

ne değişmesiyle birlikte dönemin baskın grubunu oluşturan Kemalist elitlerin norm ve değerleri, hegemonik iktidar ve ona eklemlenenler tarafından değersiz görülmeye başlanmıştır. Özellikle 2002 yılında Millî Görüş kimliğini terk ettiğini belirterek iktidara gelen ve halen iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) bu süreçte dini değerleri iktidara taşımış, ekonomik alanda Anadolu sermayesini desteklemiş, “millet” kategorisini etnisist bir temel yerine, dini kültürel referanslarla “ortak kültür” temelinde (Doğan, 2017: 133-134) tanımlamıştır.

Birçok alanı yapılandırarak eyleyicilerin sermaye sahipliklerini, alandaki konumlarını ve mücadele stratejilerini etkileyen bu değişimle Kemalizmin baskın olduğu zamanda değerli görülen sermaye biçimleri,³ şu anki güç ve iktidar ilişkile-

1 Bu çalışma 2018 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde tamamlanan “Popülizm Tartışmaları Bağlamında Kemalist Eğilimli İleri Yaş Grubu Bireylerin Facebook Kullanım Pratikleri” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Çalışma için alınan Etik Kurulu Onay Belgesi Ek 1’de sunulmuştur.

2 Kemalizm’de olduğu gibi homojen bir İslamcılık ve onunla ilişkili bir siyaset tarzından söz etmek mümkün değildir. Bu çalışmada İslamcı siyasal hareket kavramıyla “ideolojik çerçevesi, milliyetçi-muhafazakâr zemin üzerinde bir İslami kimlik inşa etmeye” (Bora, 2017: 470) dayanan, Necmettin Erbakan liderliğindeki Millî Görüş Hareketi’ne ve bu hareketten koparak kurulan AK Parti ve etrafında örülen politik geleneğe atıf yapılmaktadır.

3 Pierre Bourdieu (1986) üç temel sermaye biçimi tanımlamaktadır. Bunlardan ilki para ve mülk sahipliğine gönderme yapan ekonomik sermayedir. İkinci olan kültürel sermaye, eğitim de dahil olmak üzere diğer kültürel unsurları içermektedir. Bourdieu’nun üçüncü temel sermaye türü olarak belirttiği sosyal sermaye kurumsallaşmış tanışıklıklar ve ilişki ağlarının getirdiği gerçek ya da po-

ri bağlamında dönüşüme uğramıştır. Kemalist, laik, elit ya da seçkin gibi farklı biçimde adlandırılan, sınırları muğlak bir kesimi tanımlamak ya da homojen bir gruptan söz etmek zor olsa da bu çalışmada Kemalist elitler “tarihten gelen monolitik bir seçkin bloğa” (Koyuncu, 2014: 25) işaret etmemektedir. Seçkinlikten söz etmeyi mümkün kılan şey hegemonik bloklar arasındaki mücadelede, alanda dönüşen ve alanda dönüştürülen sermayelerin varlığıdır. Bu çalışmada Kemalist elitler kavramı, seçkin bloğunu oluşturmadığı aşikâr olan ancak “toplumsal uzamda değerli olan birtakım sermayelere sahiplikleri oranında toplumsal hiyerarşideki görece yüksek konumları nedeniyle” (Koyuncu, 2014: 25-27) seçkin olarak nitelendirilen kimselere işaret etmektedir. Her ne kadar böyle nitelendirilseler de alanlardaki değişimler, baskın grupların “sermayenin tanımı, dağıtımı ve yeniden üretimi konularındaki egemenliklerini kaybetmesine yol” (Kaya, 2014: 401) açabilmektedir. Böyle bir değişimle örneğin sanat alanında sermayesinin değeri olan Kemalist bir sanatçı ya da aydın, iktidar alanının tahakkümü altında “egemen sınıfın

ezilen bir kesimi” şeklinde konumlanabilmektedir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 88-90).

Bununla birlikte iktidar alanıyla ilişkisel şekilde devam eden ve sosyal alanda süren mücadele pratikleri bulunmaktadır. Örneğin sosyal alanda gençler ve yaşlılar arasındaki mücadeleye bakıldığında, iktidar ilişkileriyle de iç içe olan “gençlik” ve “yaşlılık” kavramlarının bile söz konusu mücadelede toplumsal olarak inşa edildiği söylenebilir. Pierre Bourdieu, gençliğin ve yaşlılığın toplumsal olarak oluştuğunu, aralarındaki sınırın bütün toplumlarda bir mücadele hedefi ve manipülasyon kozu olduğunu belirtmektedir (1997: 130-131). Gençlik ve yaşlılık kategorileriyle görünür olan mücadelede iş gücünden çıkan yaşlı bireyler, ekonomik alanda toplumsal bir yük olarak görülmekte ve işe yaramaz, bağımlı ve düşkün kimseler olarak resmedilmektedirler (Palmore 1999; Iversen vd., 2009; Bytheway, 1995; Macnicol, 2010). Bu bağlamda ileri yaş grubu bireylerin yaşadıkları iktidar kaybı nedeniyle eşitsiz bir konumda mücadele ettikleri söylenebilir. Gençler ve yaşlılar arasında sosyal alanda süren mücadele pratiği tek başına yürümemekte diğer alanlarla ilişkisel şekilde devam etmektedir. Alanlardaki mücadele eyleyicilerin konumlarına, sahip oldukları sermaye hacmine ve alanın özelliklerine göre değişiklik gösterse de bir alanın iktidar alanıyla ilişkisi göz ardı edilemez şekilde önemlidir. Her ne kadar eyleyicilerin mücadele ettiği bir alandan söz ediliyor olsa da bu alan

tansiyel kaynaklara işaret etmektedir. Ayrıca üç temel sermaye içinde yer almayan ancak Bourdieu’nun son dönem çalışmalarında görülen ve bütün sermaye biçimlerinin pratikteki yansıması yani meşruluğu olarak tanımlanabilecek simgesel sermaye bulunmaktadır. Sermaye biçimleri dönüştürülebilir ve yeniden yatırım yapılabilir nitelikte olsalar da aralarındaki çevrim eşit derecede olanaklı değildir. Ekonomik sermayenin, kültürel ve sosyal sermayeye çevrilmesi tersine göre daha kolay olmaktadır.

simgesel mekanizmalar tarafından sınırlandırılmaktadır. Tek bir alandan oluşmayan iktidar alanı, etkileşimli iktidar konumları arasındaki bağıntılardan oluşan bir alanlar bütünüdür. Bu alanlar bütünü içerisinde hükümet içindeki ya da dışındaki eyleyiciler, “yasalarla, kurallarla, idari önlemlerle” vb. politika altındaki her şeyi düzenlemek için mücadele etmektedirler. “İktidar konumları arasındaki nesnel bağıntıların stenografik adlandırılması” olan ve “meşru simgesel şiddetin tekeli ele geçirmeyi amaçlayan mücadelelerin cereyan ettiği iktidar alanları bütünü” (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 97-98) olarak okunabilecek devlet, ortak normlar bütününe dayatmaya ve kurmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda politik alandaki güç ilişkilerinin hiyerarşisinin diğer tüm alanları yapılandırdığı söylenebilir.

Bu bağlamdan yola çıkarak tasarlanan bu araştırma, 65 yaş üzeri, Kemalist, seküler, eğitilmiş, orta sınıf bireylere odaklanmıştır. Çalışmada Cumhuriyet değerlerine eklemli olmaları⁴ nedeniyle sahip ol-

dukları sermaye hacimleri dönüşen, mensup oldukları yaş kategorisi açısından iktidar kaybı yaşayan 65 yaş üzeri, Kemalist, seküler, eğitilmiş, orta sınıf bireylerin kültürel sermayelerinin dönüşümü, toplumsal alandaki konumları ve iktidar alanıyla ilişkileri popülizm kavramı aracılığıyla tartışılmış, bireylerin kendilerini nasıl ifade ettikleri ve iktidar alanındaki güç hiyerarşisinin değişimine nasıl cevap verdikleri sorularına yanıt aranmıştır.

Araştırmadaki zaman ve ekonomik sınırlılıklar nedeniyle araştırma Ankara ilinde ikamet eden bireylerle sınırlandırılmıştır. Facebook kullanıcısı olmayanları dışlayan bu çalışma, Türkiye’deki tüm ileri yaş grubu bireyleri kapsamamaktadır. Bireylerin görece kültürel sermayelerinin dönüşümüne yönelik deneyimlerinin anlaşılabilirliği amacıyla eğitim ve orta sınıf vurgusu yapılmıştır. Bireylerin orta sınıf konumu ekonomik sermayeyle sınırlanmamış, katılımcıların toplumsal uzamındaki sermaye hacimleri toplamı üzerinden değerlendirilmiştir. Hem kültürel sermayelerinin imleyeni olması açısından hem de Cumhuriyet değerlerine eklemlemelerinin bir göstereni olarak eğitim seviyelerinin orta okul ve üzeri olması hedeflenmiş ve farklı meslek gruplarından bireylere ulaşılmaya çalışılmıştır. Her ne kadar yaşlılık kav-

4 Ulus inşa sürecinde ulusal kimliğin kitlesel boyutta kabulünü sağlamak ve istenilen tipe insan yetiştirmek için eğitim, işlevsel olarak kullanılmıştır. Millet Mektepleri Teşkilatı ile başlayan ve Köy Enstitülerine uzanan örgün ve yaygın eğitim modelleri ile ortak kimlik ve kültür, ülkenin ücra köşelerine kadar yayılmaya çalışılmıştır. (Karaaslan Şanlı, 2012: 69). “Bireylerin sosyalizasyonunda, yeni toplum projesine eklemlemelerinde, dolayısıyla da söz konusu projeyi tanımlayan norm ve değerlerin genç kuşaklar tarafından içselleştirilmesinde merkezi” bir yere sahip olan okul aynı zamanda devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak çalışmış ve ulusal değerlerin ve kimliğin aktarımında kul-

lanılmıştır (Üstel, 2008: 127). Bununla birlikte bu dönemin eğitim programları, 1950’li yıllarda yürürlükte kalmaya devam etmiştir (Üstel, 2008: 242). Bu nedenle çalışmanın öznelere olan 65 yaş üstü bireylerin ulus inşa sürecindeki değerlere eklemli oldukları söylenebilir.

ramının ne ifade ettiği tarihsel ve kültürlerarası bağlamda değişse de araştırmada ileri yaş grubu bireyleri belirleyebilmek açısından ölçüt olarak belirli bir yaş kategorisi oluşturmak gerekmiştir. 65 yaşına ulaşan bireylerin “yaşlı” denilerek homojenleştirilip kategorileştirilmesinin yanlışlığının farkındalığıyla birlikte araştırmada yaş kategorisini oluşturabilmek adına 65 yaş üzerindeki bireyler amaçsal örnekleme dahil edilmiştir. Kartopu örnekleme kullanılarak ulaşılan⁵, 1934-52 arası doğumlu, farklı eğitim seviyelerine sahip⁶ ve çeşitli meslek gruplarında⁷ yer alan 28 katılımcının

12’si erkek, 16’sı kadındır. Bu katılımcıların Facebook paylaşımları “çevrimiçi etnografi/internet etnografisi” yöntemiyle takip edilmiş ve kayıt altına alınmıştır.⁸ Ayrıca öznel deneyimlerinin anlaşılabilmesi için gönüllülerle yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşme yapılmıştır. İnternet etnografisinde, araştırmacı adına bir Facebook profili oluşturularak katılımcılarla arkadaş olunmuş ve etkileşime girilmeden bireylerin 01 Ocak-31 Ağustos 2017⁹ tarihleri arasındaki paylaşımları takip edilmiştir. 19-25 Ocak 2017 tarihleri arasında yapılan dört pilot görüşmenin ardından 07 Haziran – 11 Kasım 2017 tarihleri arasındaki 24 görüşmeyle alan araştırması tamamlanmıştır. Görüşmelerden ve Facebook paylaşımlarından elde edilen veriler niteliksel içerik analizi tekniğiyle analiz edilmiş, eğitim, din-ahlak ve vatandaşlık şeklinde üç temel tema belirlenmiştir.¹⁰

5 Araştırmayı kabul eden gönüllülere ulaşabilmek için Ankara Büyükşehir Belediyesi Yaşlılar ve Gençler Bilgi Erişim Merkezi’nde gerçekleştirilen ileri yaş grubu bireylere yönelik bilgisayar dersine katılmış ve sonunda araştırma anlatılarak gönüllü olmak isteyenler sorulmuştur. Ayrıca Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunlar Vakfı ile görüşülmüş ve gönüllü olabilecek mezunlara ulaşılmıştır. Kartopu örnekleme ile katılımcılar genişletilerek 30 gönüllüye ulaşılmıştır. Ancak katılımcıların birinin hayatını kaybetmesi, bir diğerrinin sonradan görüşmeyi kabul etmemesi sonucunda 28 kişinin paylaşımları analiz edilebilmiş ve bu kişilerle görüşme yapılabilmektedir.

6 Katılımcılardan kadın olanlar “K” harfi ile, erkek olanlar “E” harfi ile kodlanmıştır. Katılımcılar ortaokul ve üstü derecede eğitim tamamlamışlardır. K5 lisans eğitimini yarıda bırakarak, K8 ve K14 mesleklerini bırakarak uzun süre yurt dışında yaşamışlar, ardından Türkiye’ye dönmüşlerdir. Katılımcılara ilişkin bilgiler için bkz. Ek 2.

7 E1, K1, K7, K9, K14 TRT, NATO, Sanayi Bakanlığı gibi çeşitli kurumlardan emekli memur ve E7 işçi, K2, K11 hemşire, E3, E4, K13, K15 öğretmen, E8 asker, E5 mühendis, K8 mimar, K4 hâkime, K12 banka müdürü, E10, E11 banka çalışanı, E2 sporcu, K3, K5, K6, K16 ev hanımıdır. Esnaf olan E6, E12 ve doktor olan E9 halen çalışmaktadırlar.

8 Bu süreçte yapılan bütün paylaşımlar (fotoğraf, yazı, video, çeşitli linkler vb.) Micro-soft’un Ekran Alıntısı Aracı ile tek tek alıntılanmış ve jpeg formatında kaydedilmiştir. Böylelikle paylaşımların çevrimdışı ortama aktararak sabitlenmesi mümkün olmuş ve devingen olan Facebook ortamındaki verilerin kaybına yönelik önlem alınmıştır. Paylaşımdaki videolar tek tek izlenerek içeriği hakkında notlar alınmıştır. Ayrıca haber, köşe yazısı gibi link verilerek yapılan paylaşımlarda da ana metin kaynağına gidilerek içeriği kontrol edilmiştir.

9 Başlangıç tarihi için 31 Ekim 2016 tarihli etik kurulu komisyonu kararının çıkması ve gönüllülere ulaşılması beklenmiş, süreklilik gösteren veya tekrar eden paylaşımların anlaşılabilmesi açısından süre yaz dönemini de kapsayacak şekilde uzun tutulmuştur.

10 Analizde paylaşımlar yazı, fotoğraf, video gibi biçimsel olarak ayrıştırılmamış, içerikleri niteliksel açıdan kategorize edilmiştir.

Çalışmada “sosyal yapıların bir aynası” (van Deursen ve van Dijk, 2013: 6) diyebileceğimiz, kamusal alana dâhil olmanın bir yolu olarak kullanılan sosyal ağ kullanım pratiklerine odaklanılmıştır. Yeni toplumsallaşma alanındaki Kemalist se-küler ileri yaş grubu bireylerin sözlerini analiz eden bu çalışmanın literatüre farklı açılardan katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. İlk olarak kuramsal tartışmalar dışında ampirik çalışmaların yer aldığı popülist literatürde, partilerin, hareketlerin veya liderlerin nasıl popülizm yaptıkları açıklanmakta ancak kurumsal bir yapıya dâhil olmayan öznelerin sözlerine yer verilmemektedir. Bu çalışmanın öznelerin sözlerini anlamlandırmaya çalışması açısından alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de Kemalizmin iktidar alanındaki konumu ilk defa bu kadar değişmiştir ve bu değişime anlam verebilmek açısından da bu çalışma önemli bir yerde durmaktadır.

Laclau’nun Popülist Mantiğı Bağlamında AK Parti’nin Millet İnşası ve Dışarda Kalan Kemalizm

Farklı toplumsal-ekonomik ve siyasal bağlamlarda görülen birçok sağ ve sol eğilimli hareketle ya da liderle ilişkilendirilen popülizm kavramı; demokrasi tartışmaları bağlamında ya da ideoloji, politik strateji, sosyal bir hareket, siyasal iletişim ya da söylem biçimi gibi farklı şekillerde tanımlanmıştır. Ancak bu çalışmada Kemalist bireylerin toplumsal alandaki konumlarını açıklayabilmek, bireylerin dışlanma deneyimlerine ve sermaye hacimlerinin dönüşümüne anlam verebilmek için “Popülizm nedir?” sorusundan ziyade, popülizmin siyasal alanda nasıl iş gördüğü ve siyasal özneleri nasıl inşa ettiği tartışmasından hareketle Laclau’nun (2007) popülizmi bir siyasal mantık olarak ele alan, halkın politik bir aktör olarak inşasını ve halk ile öteki arasındaki bölünmeyi açıklamaya çalışan kavramsallaştırması kullanılmıştır.

Popülizmi grup birliğini inşa etmenin bir yolu (2007: 91) olarak gören Laclau’ya göre popülizmin betimleyici özelliklerinden biri istek/dileklerin “hak talebi”ne (popülist talebe) geçişidir. Buna göre, artan doyurulmamış talepler diğerleriyle yan yana gelerek aralarında bir eşdeğerlik ilişkisi kurulmakta ve toplumsal uyumu bozan, topluluğun tamlığını yitirdiği bir iç sınır oluşmaktadır (2011: 137-138). Laclau’ya göre “Halk’ın inşası bu olmanın tamlığa ad verme çabası”dır ve popülizmin olabilmesi için eklem-

Çevrimiçi verileri kodlama ve kategorize etme aşamasında, tümevarımcı bir yaklaşımla doğrudan verilerden yola çıkarak kodlar oluşturulmuştur. Bu aşamada katılımcılarda ortak olan ve sürekli tekrar eden paylaşımlara odaklanılmış; kişiye özgü kutlamalar (sünnet, doğum günü gibi) ve diğer paylaşımlar (çiçek, hayvan, doğa görselleri gibi) kapsam dışı bırakılmıştır. Katılımcıların Atatürk heykeli önünde, Anıtkabir’de çektikleri fotoğraflar sembolik anlamları yüzünden; konser, tiyatro gibi etkinliklere katılımları, şiir, kitap, müzik gibi paylaşımları da kültürel sermayelerinin imleyenleri olarak değerlendirmeye alınmıştır.

lenen taleplerin bir anlamlandırma sistemiyle bütünleşmesi gerekmektedir. Farklı taleplerin bulunduğu eşdeğerlik ilişkisinde tikel bir fark ögesinin bütünü temsil etmesiyle söylemsel kimlik oluşmakta ve toplum kendi içinde iki kampa bölünmektedir. Bu bağlamda halk inşası aynı zamanda bir sınır inşa etmeyi, bütünü (halkı) kendinden başka olandan ayırmayı (ötekiyi) gerektirmekte, bu durum kimlik kazanımını sağlamaktadır (2007: 87-88; 2015: 96-97). Yani “sistemin her bir ögesi ancak diğer öğelerden farklı olduğu oranda kimlik” (2015: 97) kazanmaktadır. Topluluk üyelerinin toplamından daha az olan halkın kendini bütünüle (toplumla) özdeşleştirme toplulukçu uzamda radikal bir dışlamaya neden olmakta (2007: 92-104), taleplere kayıtsız kalanlar ve bu durumdan sorumlu tutulanlar “halk”ın meşru parçası kabul edilmemektedir.

Başlangıç kırılması olmazsa, antagonizma, sınır ya da halk olamayacağını belirten Laclau’ya göre (2007: 101-104) popülizmin olabilmesi için sınırla/kırlamayla birlikte eşdeğerlik zincirindeki bağların “popüler bir kimlik etrafında yoğunlaş”ması da gerekmektedir. Bu bağlamda özsel bir bağ olmayan talepler arasında bir ilişkinin kurulması, yani eşdeğerlik zincirini anlamlandırmak ve tutarlılık kazandırmak için boş gösterenlerin devreye girmesi ve bir içerik oluşturması gerekmektedir (2007: 113-114; 2011: 139-143). Herhangi bir gösterileni olmayan boş göstereni anlamlandırma sürecini yani içerik

oluşturulmasını açmak gerekirse, örneğin, radikal bir adaletsizlik durumunda talep adalet olacaktır. İçinde adaletsizliğin yer olmadığı insani bir durum olmadığı için adalet anlamlıdır ve bir tamlığı ifade etmesi bakımından kavramsal bir içeriğe sahip olmadığı için boş’tur. “Adil bir toplumun faşist mi yoksa sosyalist bir düzenle mi getirileceği tartışması” düşünüldüğünde bu boşluğa ad verme girişimi anlaşılabilir olmaktadır (Laclau, 2007: 116-117). Belli bir hareketin ya da ideolojinin sıfatı yerine performatif edime popülizm diyen (Özşeker, 2017: 134) Laclau siyasi pratikleri kurumsal (farklılıklar mantığı) ve popülist söylem (eşdeğerlikler mantığı) olarak ayırmaktadır. Laclau’ya göre bir hareketin popülist olup olmadığının sorulması yerine “ne derece popülist” olduğunun, yani hareketin söyleminde “eşdeğerlik mantığının ne derece baskın” olduğunun tartışılması gerekmektedir (2011: 143). Dolayısıyla bir hareket “eşdeğerlik mantığı ile eklemlenme derecesi-ne¹¹” bağlı şekilde az ya da çok popülist olarak kabul edilebilir.

Toplumsal uzamın bölünmesi için hâkim ideolojik söylemde ve sosyal alanda bir kriz yaşanması ve kırılmanın olması gerektiğini belirten Laclau’ya göre dengeyi heterojenliğe kaydıran tarihsel koşulların ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda AK Parti’nin 90’lar boyunca

11 Laclau ve Mouffe’a göre eklemlenme, “eklemleyici pratiğin bir sonucu olarak öğeler arasında kimlikleri değişecek bir ilişki kuran her türlü pratik” anlamına gelmektedir (2011: 169).

yaşanan krizlere (28 Şubat süreci, Amerika Birleşik Devletleri'nin radikal İslamcılıkla içerden mücadele siyaseti, sistemin temsil ve meşruiyet krizi, ekonomik kriz) (Yıldırım, 2010: 74) yanıt olarak doğduğu ve popülist bir momentte talepleri eklemleyip temsil ettiği söylenebilir. Süreçteki krizlerle biriken doyurulmamış taleplere ve eşdeğerlik zincirine eklenerek Millî Görüş kimliğini terk ettiğini belirten AK Parti, sermaye sınıfının neoliberal ekonomi politikalarının devam etmesine yönelik taleplerini karşılamış, bağımlı sınıfın temsilcisi olmasının yanı sıra kimlik ve insan hakları odaklı talepleri de eşdeğer kılarak bütünleştirebilmiştir. Bu süreçte Parti adalet, demokratikleşme gibi bir dizi gösterenin yanı sıra merkez sağ geleneğinden gelen milliyetçilik, muhafazakârlık ve İslamcılık¹²

gösterenlerini ve hizmet¹³, hayırseverlik gibi kimi gösterenleri de kullanarak halkın kültürel değerleriyle ilişkilendirilmiş ve özellikle neoliberal politikalardan etkilenen bağımlı sınıflarla yakınlık kurabilmiştir (Saraçoğlu, 2011: 32-37). Özetle AK Parti boş gösterenlere içerik yükleyerek “millet” dediği popülist “halk”ı inşa etmiş ve liderlik bağıyla grubun simgesel birliğini kurmuştur.

Adaletsizliğe uğrayan kesimlerin eşitlik taleplerini eşdeğer kılan adalet boş göstereni Partinin halk inşa-sında merkezi bir konumdadır. Erdoğan'ın yaşadığı ve/ya öyle iddia

12 Parti milliyetçilik, muhafazakârlık ve İslam'ı (Bora, 2003) kendine özgül bir formasyonda yeniden kurarak “birbirlerinin içeriklerini karşılıklı olarak etkileyen uyumlu bir bütünlük” (Saraçoğlu, 2011: 39) sağlamıştır. Muhafazakârlıktan gelen “millet iradesi” söylemi halk inşasındaki sınırın belirginleşmesine (Aktoprak, 2016: 18) yardımcı olmuş, “aile, gelenek-görenek ve din gibi kurumlar” düzen korunması hedefine uygun olarak korunmuş, “bireylerin kimliklerinin ve varoluşlarının” bir parçası olarak işlev görmüştür (Saraçoğlu, 2011: 40). Milletle özdeşleşen aile tasavvuru özdeşliğin kurulmasıyla birlikte İslam temelinde “dindar, ahlaklı, uyumlu biz” ve “ateist, din-karşıtı, gayri-sahih, gayri-ahlaki, uyumsuz onları”ı oluşturan antagonistik sınırın çizilmesine yardımcı olmuştur (Ateş, 2017: 113). 2007 yılından sonra daha çok görülen İslamcılık, “millet” kategorisinin etnisist bir temel yerine dini kültürel referanslarla “ortak kültür” temelinde içeriklendirilmesinde etkisini göstermiş ve “ortak mazi” de Osmanlı geçmiş

olarak dillendirilmiştir (Saraçoğlu, 2011: 46-47, 2013: 55; Saraçoğlu ve Yeşilbağ 2015: 907; Doğan, 2017: 133-134). Türkiye'yi “Osmanlı dönemindeki itibarlı ve kudretli günlerine” döndürme iddiasını neoliberal sisteme uyarlayarak “milletle hizmet etmenin” ve dolayısıyla milletin çıkarlarını savunmanın aracı olarak sunan Parti böylece gerçek milliyetçi olduğunu iddia etmekte ve Tek Parti döneminin milliyetçiliğini eleştirerek o dönemi savunanları sınırın dışına atmaktadır. Sadece Tek Parti dönemiyle sınırlanamayacak bu anlayışla bu tür politikalara direnç gösteren tüm kesimler dışlanmaktadır (Saraçoğlu, 2011: 47).

13 Partinin “hizmet milliyetçiliği”yle ilişkilendirilebilecek kalkınma anlayışı ekonomik talepleri eşitlemekte ve insanların gündelik yaşam pratiklerinde görebilecekleri yol, köprü gibi somut, işe yarar projelerle bunların kıymetini bilmeyenler arasında yani “hizmet ederek iş yapanlar” ile ‘konuşmaktan başka iş yapmayanlar’ arasında kurduğu karşıtlıkla” antagonistik sınırı çizmektedir. “Önceki rejim tarafından ‘kalkınmanın ve ilerlemenin faydalarından mahrum bırakılmış’ yoksul ve itibarsızlaştırılmış kesimleri de memnun” (Küçük ve Özselçuk, 2015) eden Parti böylece “millet”in taleplerini eşdeğer kılmakta ve “millet”i mağdur edenleri (Özşeker, 2017: 141) dışlayarak düşman kategorisine yerleştirmektedir.

ettiği adaletsizliklerle¹⁴ birlikte düşünülürken liderle kurulan bağ sağlamlaştırmakta ve deneyimlediği “mağduriyet” muhafazakâr kesimin dışındaki toplumsal kesimlerin eşdeğerlik zincirine katılmasına yardımcı olmaktadır. Kasımpaşalı kimliğiyle adaletsizlikle savaşı (Türk, 2014: 346) Erdoğan, inşa ettiği milletin içinden biri (lider) olarak zinciri temsil etmenin yanı sıra, yatılı okuldan gelerek zirveye ulaşmasıyla da (2014: 354) tabanındaki sınıf atlama hayalini beslemektedir (Saraçoğlu ve Yeşilbağ 2015: 906). Bununla birlikte AK Parti’nin iktidara geldiği 2002 yılında Avrupa Birliği (AB) üyelik süreci kapsamında gerçekleştirdiği birçok uygulama¹⁵ (Türk, 2014: 234) demokratikleşmeyle ilişkilendirilmiştir. Muhafazakâr kesimin türban gibi talepleri de haklar ve özgürlükler kapsamında dillendirilebilmiş (Saraçoğlu, 2011: 35) ve adalet gibi demokrasi boş göstereni de halk

inşasında kullanılmıştır. Süreçteki krizleri “milletle gideriz” diyerek seçimle çözen Parti için demokrasi aynı zamanda kısmi olanın bütünlüğünü meşrulaştıran bir araçtır. Millet (pleb anlamında) olarak kimsiliğin temsilcisi Parti; bütün (populus anlamında) adına konuşma yetkisine sahip olduğunu iddia etmekte, oy veren %51 bütünü temsil etmese de Laclau’nun belirttiği gibi kimsilik bütünlümüş gibi davranmaktadır. Dolayısıyla demokrasi bu hesap hatasını gizleyecek bir gösteren olarak, millet iradesinin temsilini sağlamlaştırmaktadır. Örneğin 27 Nisan 2007’deki ordu muhtırasını da içeren cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde halkın iradesini engelleyen “askeri vesayete karşı demokrasi” şiarıyla millet-seçkinler sınırının yeniden inşasında demokrasi göstereni işlev görmüştür. Bu dönemde eşdeğerlik zincirini dini taleplerle birlikte demokrasi, özgürlük ve insan hakları talepleriyle (Ongur, 2018: 50; Özpek ve Tanrıverdi Yaşar, 2018: 207) kurmuş, “e-muhtıra” krizini “darbe karşıtı bir toplumsal uzlaşmayla” (Ateş, 2017: 116) aşmıştır.

2002 yılında farklı tikel taleplerin eklenerek kurduğu eşdeğerlik zincirini temsil eden AK Parti, 2007 yılından sonra Laclau’nun (2011: 144) ifadesiyle “popülist kırılmadan doğan rejimin kademeli olarak kurumsallaş”ması yaşanmıştır. Fiili toplumsal taleplerle Partinin temsil ettiği eşdeğerlik zinciri arasındaki mesafenin açılması nedeniyle bu süreçte zincirin içinde yer alan taleplerin bastırıldığı, ku-

14 1989’da Refah Partisi (RP) Beyoğlu Belediye Başkan adayı olarak girdiği seçimleri kazandığına inanan Erdoğan, İlçe Seçim Kurulu Kararıyla kaybettğini öğrenmiş, davada itirazlarını ciddiye almayan hâkime “siz sarhoşsunuz” dediği için hakkında hakaret davası açılmış ve bir hafta Bayrampaşa cezaevinde kalmıştır. 1991 seçimlerinde İstanbul 6. Bölge’den RP milletvekilliğini kazanmasına rağmen, ikinci adayın itirazıyla mazbatası iptal edilmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde okuduğu şiir nedeniyle hakkında dava açılmış, 10 ay hapis cezası almış ve 5 yıl siyaset yasağına uğramıştır (Türk, 2014: 15-17).

15 1987’den beri süren OHAL’i kaldırması, TRT 6’nın tam zamanlı Kürtçe yayın yapması, 2003’te çocuklara Türkçe olmayan isim konulabilmesi, Anayasa mahkemesine bireysel başvuru hakkı, askeri yargının yetki alanının daraltılması vb.

rum sal söylemin arttığı ve farklı ti-
kellikleri kapsayıcı dilin bir kenara
bırakıldığı söylenebilir. Bu dönem-
de daha az talebin eklemelenmesiyle
eşdeğerlik zincirinin daraldığını ve
dışarda kalanların arttığını söyle-
mek mümkündür. AK Parti, 2007-
2012 yılları arasında “vesayet odak-
larıyla” mücadele temasıyla “gele-
neksel laik, askeri ve bürokratik
elit”leri dışarda bırakmış olmasına
rağmen hak ve özgürlükler bağla-
mında görece çoklu bir talep ek-
lemelenmesini mümkün kılarsa da
2010 yılındaki Anayasa değişikliği
referandumu ve 24 Haziran 2018
tarihindeki Cumhurbaşkanlığı ve
Milletvekili Genel Seçimleri sonra-
sında kurumsal söylemini arttırmış,
iç sınırı artan şekilde İslamcılık,
seçkinler-millet ayrımı temelinde
inşa etmiş, dışarıda kalan tüm ta-
lepleri ve temsilcilerini düşman ola-
rak konumlandırmıştır.

Laclau’daki kendini fark mantı-
ğıyla (ötekine göre) tanımlama du-
rumu, eşdeğerlik zinciriyle oluşturu-
lan halkın sınırlarının sürekli ola-
rak yeniden inşasını zorunlu kıl-
maktadır (2007: 174). AK Parti de
2002 yılından beri eşdeğerlik zinci-
rini daima yeniden inşa etmek du-
rumunda kalmış, “millet”in dışında
kalanlar sürekli değişerek Batı, em-
peryalizm, dış mihraklar, vesayet
rejimi, darbeciler, paralel yapı, ça-
pular, teröristler, diğer siyasi par-
tiler ve diğerleri olmuştur. Ancak
Parti’nin kuruluşundan beri “mil-
let” inşasında temel olan, değişme-
yen kurucu öteki Kemalizm ve
“elitler”dir. Eşdeğerlik zincirini en
geniş tuttuğu ilk zamanlarda bile,

Parti ileri gelenleri AB uyum süreci
ve demokratikleşme çatısı altında
söylemsel olarak Kemalist otoriter
devlet geleneğiyle hesaplaştığını ile-
ri sürerek Kemalizm ve ordu eleştiri-
si yapmıştır. Parti’nin Kemalizm’i
kurucu öteki olarak konumlandır-
ması aslında temel bir ikiliğin ye-
niden üretilmesi olarak okunabilir.
AK Parti, Kemalist hegemonyanın
ulus inşa sürecinde modern-gele-
neksel, laik-dinsel karşıtlıklar ekse-
ninde ötekileştirdiği/dışladığı “ge-
leneksel ve dinsel” olanı temsil et-
tiği iddiasıyla söz konusu karşıtlık-
ları yeniden ama bu sefer tersyüz
ederek üreten ve bu sefer Kemaliz-
min dışarıda bırakıldığı bir popülist
halk inşasına girişmiştir. Bu süreçte
Kemalist söylemin de kendini sü-
rekli yeniden eklemleyerek yenile-
diği görülmektedir.¹⁶

1990’larda kimlik söylemlerinin
ve İslamcılığın güçlenmesiyle bir
tehdit algısı yaşayan Kemalizm
kendini “İslamcılık ve etnik milli-
yetçilik söylemleri” karşısında ye-

16 Cumhuriyetin kuruluşundan beri farklı an-
lamlara gelmiş, “siyasal söylemler için bir
yazım yüzeyi” (Erdoğan, 2002: 259) olmuş
bir Kemalizm’in ve Atatürk imgesinin oldu-
ğunu söylemek mümkündür. “Kökenini ara-
mayı imkânsız kılan eklemleme/eklemelenme
sürecinin” bir parçası olan ve eklemleyici pra-
tiklerde sürekli olarak yinelenen Kemaliz-
min, her yinelemede özgün anlamından bir
kırılma yaşayarak farklılaştığını ve dolayısı-
yla anlamında bir çoğullaşma yaşadığını belir-
ten Çelik’e göre (1998) farklı Kemalizmler-
den söz edilebilir. Dolayısıyla homojen bir
Kemalizm olduğu iddiası bulunmayan bu
çalışmada, her ne kadar birbirleriyle etkile-
şim içinde oldukları değerlendirilse de resmi
Kemalizm yerine bireylerin gündelik hayatta
anlamlandırdıkları Kemalizm üzerinden iler-
lenmiştir.

niden eklemlemiş (Çelik, 1998); kimlik söylemlerine karşı “vatan-daşlık esasına dayandığına inanılan Atatürk milliyetçiliği,” İslamcılığa karşı da “çağdaşlık/ilericilik söyle-mi” geliştirmiştir (Bora, 2017: 178-179). Bu dönemde resmî ideoloji-nin bir parçası olmaya devam etse de “muhalif ve sivil bir politik akım olma iddiasındaki” yeni bir Kema-lizm ortaya çıkmış; Atatürk imgele-ri özel alana taşınmış, Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD), Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD) ve çeşitli üniversitelerde dernekler/kulüpler kurulmuştur (Bora ve Kıvanç, 1999: 777-778; Erdoğan, 2002: 235). Resmi ve sivil Kema-lizmin yakınlaştığı 28 Şubat süre-cinde “sivil” destek ordunun dolay-lı/dolaysız teşvikini almıştır (Bora, 2017: 183). 1998’de düzenlenen Cumhuriyet’in 75. Yılı kutlamaları, gelişen tüketim ve popüler kültür endüstrisinin etkisiyle Atatürk im-gesinin çoğaltımı, 10. Yıl Marşı’nın pop ve disko müzik ritimleriyle ye-niden düzenlenmiş halinin yaygın kullanımı (Bora, 2017: 183) gibi ör-nekler, toplumsalın “toplumsal-si-yasal alandaki güç ilişkilerinin de-ğişen karakteri karşısında Kemalist restorasyonun sağlanmasının sivil bir kolektif iradeyi şart koştuğu al-gısına dayalı bir şekilde yeniden ek-lemlenmesi” (Erdoğan, 2002: 246) ve bir eşdeğerlik zinciri oluşturma-larının göstergeleridir. Buradaki an-tagonistik sınır “siyasal alanı laik/anti-laik, Cumhuriyetçi/Cumhuriyet düşmanı, çağdaş/gerici, ulusalcı/bö-lücü ikilikleriyle” bölerek kurul-muştur (Erdoğan, 2009: 586). Ata-

türk imgelerinin özel alana taşın-masıyla birlikte devlet ideolojisinin korunmaya muhtaç hale geldiği al-gısının yanı sıra, 12 Eylül’ün zor-lamasının tersine gönüllü bir bir-likteğin yaşandığı bu dönemde (Özyürek, 2011: 133) hala devlet aygıtına seslenme ve onları göreve çağırma vardır. AK Parti’nin 2007 yılı ve sonrasında devlete nüfuz ederek, bürokrasi ve ordu içerisin-de yer aldığı varsayılan Kemalist unsurları elimine etmesi (Koyuncu, 2014) sonucunda, göreve çağırılacak bir ordu/devlet kalmadığı al-gısıyla bu talep sönümlenmiştir.

2007 yılındaki Cumhurbaşkan-lığı seçimlerinin yaşandığı dönem-de AK Parti ile hem Ordu hem de yargı arasındaki gerilim Kemalist ve seküler toplumsal kesimler tara-fından toplumsal alana taşınarak cumhuriyetin son kalesi olarak gö-rülen Cumhurbaşkanlığı makamın savunusu talebine dönüşmüştür (Saraçoğlu ve Yeşilbağ 2015: 923). Bu dönemde ADD ve ÇYDD’nin orga-nize ettiği Cumhuriyet Mitingleri sadece Kemalistleri değil, AK Parti “iktidarının otokratik bir yönelime girmesinden endişe eden geniş ke-simleri” (Bora, 2017: 184) de hare-kete geçirmiş ve mitinglerde ordu-ya az da olsa çağrı yapılmıştır. Er-ken seçimle ve Ergenekon/Balyoz yargılamalarıyla sonuçlanan süreç, Kemalistlerin mağduriyet algısının derinleşmesine neden olmuştur. AK Parti’nin dışladığı çoğunlukla Ke-malist ötekilerin laiklik, özgürlük ve Atatürk milliyetçiliği talepleri-nin eşdeğer kılındığı bu moment aynı zamanda Kemalizmin resmi

tahtından düşerek “muhalif bir akım haline gelmiş” (Bora, 2017: 185) olduğuna işaret etmenin yanı sıra Nilüfer Göle’ye göre (Akt. Insel, 2017) Kemalistlerin sosyolojik dönüşüm geçirdiklerini, devlet gücünden yoksun kalarak normal vatandaş olduklarını yani sosyal profillerinin değiştiğini de göstermektedir.

AK Parti’nin kurumsal söylemini arttırdığı 2010 yılındaki Anayasa değişikliği referandumu sonrasında sınırın dışında kalanlar, yargıdaki hukuksuzluklara ve Cumhuriyet’in sembollerine yönelik saldırılara karşı adalet/eşitlik ve laiklik talepleriyle eklemlenmiştir. Birinci Cumhuriyet’e sahip çıkmanın sembolü olarak milli bayramları sahiplenerek sokağa çıkan ve AK Parti’nin eşdeğerlik zincirine dahil olmayan kitleler polisle karşılaşmaları sonucunda “devletin sahibi olmadıklarını” ve “göreve çağıracakları bir ordularının da olmadığını” görmüşlerdir. “Kendi öz güçleriyle mücadele etmekten başka bir şansları olmadığını da fark” (Yaşlı, 2015: 169) eden kitlenin dillendirdiği “Mustafa Kemal’in askerleriyiz” sloganı ordunun Cumhuriyet’i savunma misyonunu üstlenen “sivil”lerin yeni Türkiye’ye yönelik itirazlarını dile getirmektedir. Gezi Parkı sürecinde yoğunlaşarak daha kitlesel bir hale gelen itirazlar daha çok talebin eklemlenmesine yol açmıştır. Son derece heterojen bir kitleyi içinde barındıran Gezi, “seküler milliyetçi-İslamcı” kutuplaşmanın ötesine uzanarak (Ateş, 2017: 118) AK Parti tarafından dışlanan, görülmeyen ya-

ni “halk olamayan” kesimlerin tümünü demokratik hak ve özgürlük (karşı) talepleriyle eklemlenmiştir. Kendi içinde bu çalışmanın kapsamını aşan çok boyutlu analiz hatlarına sahip farklı sonuçları bulunan Gezi’deki halk inşasının çalışma kapsamındaki önemi, içinde barındırdığı Kemalistlerdir. Kendi içinde eşdeğerlik zinciri kurmuş ve katılan diğer unsurlar için aracı rolünü devralan Kemalizm zinciri temsil etmeye çalışsa da bütün talepleri temsil etmeye yönelik şartı yerine getirmemiş, kendinden vazgeçmemiş ve Atatürk rozetleri, posterleri, bayrakları, “Türkiye laiktir laik kalacak”, ve militarizmi destekleyen sloganı “Mustafa Kemal’in askerleriyiz” ile 1990’lara dönmüştür. Her ne kadar Kemalist muhalefetin dönüşebileceğine dair işaretler verse ve ulusalcı gruplar dışındakiler anti-militarist protestocuların eleştirileriyle ikna olsa da (Bora, 2017: 187), Kemalizm süreçte bir boş gösteren haline gelememiş, “düğüm noktası”¹⁷ işlevini görmüştür (Gençoğlu Onbaşı, 2016: 285-86).

Gezi sürecinde AK Parti popülist inşasını, katılanları düşman olarak niteleyerek ve İslamcılık unsurlarını artırarak gerçekleştirmiş, ardından gelen 17-25 Aralık sürecinde, cemaatin iktidar bloğunun

17 Laclau’ya göre “düğüm noktaları” tıpkı “boş gösterenler” gibi anlamın kısmi olarak sabitlenmesine olanak tanımaktadırlar. Zizek’in kapitone noktalarına atıfla açıklamasını yapan Laclau için düğüm noktaları farklı gösterenlerin verili bir alanını birleştiren ve onlara anlam kazandıran ayrıcalıklı bir gösterendir. Bu açıdan boş gösterenlerden ayrılmaktadır (2007: 122-123).

bütünlüğünü bozmaya yönelik meydan okuması Parti'nin siyasi olanaklarını kullanmasıyla savuşturulmuştur (Saraçoğlu ve Yeşilbağ 2015: 953). 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimine mesafeli yaklaşan dışlananlar, Anayasa değişikliği paketinin oylanacağı 16 Nisan 2017 tarihindeki referandumda başkanlık sistemine geçilmesiyle AK Parti'nin otoritesinin artacağı, Türkiye'nin bir dikta rejimine dönüşeceği ve Cumhuriyet rejiminin sonlanacağı endişesini yaşayarak “Hayır” kampanyasında birleşmişlerdir. AK Parti bu süreçte devletin aygıtlarını kullanıp kurumsal yönünü arttırmış ve “Hayır” kampanyasında birleşenleri marjinalleştirerek dışlamıştır (yenicaggazetesi.com.tr, 2017a; 2017b; t24.com.tr, 2017). Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini arttıran değişiklik paketinin kabul edilmesi ve 24 Haziran 2018'deki seçimler sonucunda Laclau'nun (2011: 144) ifade ettiği “popülist kırılmadan doğan rejimin kademeli olarak kurumsallaşması”nın tamamlandığını söylemek mümkündür.

Dışarda Kalmışlığa Tepki Olarak Kurulan Biz-Onlar Ayrımı

Laclau'nun popülist mantık yaklaşımında daha önce belirtildiği gibi “halk”ın inşası her zaman bir ötekini gerektirmektedir. Eşdeğerlik ve fark mantığıyla açıklanan dışarıda bırakma işleminde, halk bütünselliğinin farklılıkları öteki tarafından eşdeğer kılınmaktadır. Bu bağlamda bu bölümde popülist millet inşasına karşılık olarak “dışarda”

kalan Kemalist, seküler ileri yaş grubu bireylerin “biz” ve “onlar” ayrımından hareketle, AK Parti'nin eşdeğerlik zincirine katılan herkese (AK Parti siyasetçileri, AK Parti'ye oy verenler, taban örgütlenmelerinde yer alanlar vb) “onlar” dedikleri ve “onlar”ın içindeki tikel farklılıkları görmedikleri, kendi konumlarını inşa ederken kendi farklılıklarını belirginleştirdikleri açıklanmaya çalışılacaktır. Bu nedenle analizi gerçekleştirebilmek için daha önce ele alınan Laclau'nun popülizm yaklaşımının eşdeğerlik ve fark mantığının yanı sıra Bourdieu'nun sermaye kavramlarından yararlanılmıştır. Söz konusu kavramlar, “millet”in nasıl algılandığıyla birlikte dışarda kalmışlığın karşılığı olarak bireylerin kendilerini nasıl olumladıklarının analiz edilebilmesi açısından yol göstericidir. Kendilerini “millet”in dışında konumlandıran katılımcıların özdeşlikler alanı olarak inşa edilen “biz”i ayırmak için kültürel sermayelerini belirginleştirdikleri savunulmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde araştırmaya katılmayı kabul eden gönüllülerin Facebook paylaşımlarından ve yapılan görüşmelerden elde edilen veriler aracılığıyla bu ayrımın belirginleştiği temalar açıklanmıştır: Katılımcılar eğitilmiş olmaları, seküler din anlayışları ve vatandaşlık algıları üzerinden “onlar”dan farklılıklarını ve kendi sermayelerini üç ayrı eksenle belirgin kılmışlardır.

Eğitim Sermayesi Üzerinden Kurulan Biz-Onlar Ayrımı

Eğitimli olmak “biz”i “onlar”dan farklı kılan en önemli unsur olmakla birlikte “onlar”a dâhil olan tüm tikelliklerin olumsuzlanmasını da içermektedir. AK Parti siyasetçilerinin cahil olduğunu düşünen katılımcılar, Başbakan Binali Yıldırım’ın dönem sonu karne dağıtım töreninde tahtaya “sevgili öğrenciler, başarılar ve iyi tatiller” (sozcu.com.tr, 2017) yazarken bazı harfleri yanlış yazması (K1, 24.08.2017; K6, 12.06.2017; E7, 11.06.2017; K14, 9.06.2017 tarihli Facebook paylaşımları)¹⁸ gibi örnekleri paylaşarak “onlar”ın cahil olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Ayrıca “siyasal alanı, güçlü olanın ayakta kaldığı bir savaş meydanı olarak” (Türk, 2014: 352) gören ve argoyla zenginleşmiş, cinsiyetçi motiflerin dolaşıma sokulduğu (Bora ve Tol, 2009: 826) muhafazakâr sağın eril diliyle örtüşen Erdoğan ve diğer siyasetçilerin ötekileştirici, anti-entelektüalist dili ve “millet”e yakınlığın simgesi olarak anlaşılabilir davranış kalıpları katılımcılar tarafından cahilliklerinin yansıması olarak ele alınmış ve aşağıda sunulan örneklerde olduğu gibi eleştirilmiştir:

18 Metin içinde çalışmaya katılanların söz ve/ya Facebook paylaşımlarına atıf yapılırken, kadın katılımcılar K1, K2 gibi, erkek katılımcılar E1, E2 gibi adlandırılmış, yapılan alıntının tarihi verilmiş son olarak da bu alıntının nereden yapıldığı -katılımcıyla gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı deşifresi ve/ya katılımcının Facebook paylaşımı- belirtilmiştir.

Yani kalite her şeyde olmalı bence. Her şey kalite olmalı. Bizim bak bir reisicumhur var, acayip acayip çirkin çirkin konuşmalar, basit basit konuşmalar... (K11, Görüşme).

...yani eskiden ülke, devleti yöneten kişilerin belirli bir konuşma biçimi vardı. Yani o insanlar ne bileyim “yahu” demezlerdi, “hey” demezlerdi. ... Oysa şimdi bakıyorum, hangisine bakarsan bak, abuk sabuk konuşuyorlar yani herhangi bir kahvehanede konuşur gibi, kıraathanede konuşur gibi, evde şey konuşur gibi konuşuyorlar. “Ey” diyor, “hey” diyor, “ulan” diyor, yani olmayacak sözcükler kullanıyor. (E1, Görüşme).

Fotoğraf 1 ve 2’de yer alan Facebook paylaşımlarında da görüldüğü üzere katılımcıların tahayyüllerindeki devlet adamı/kadını sıfatına uymayan AK Parti siyasetçilerinin giyim tarzı ve davranış kalıpları eleştirisi bir yandan biz-onlar ayrımını belirgin kılmakta diğer yandan da “muasır medeniyetler seviyesine çıkılamadığının” ve “Avrupa’nın Türkiye’den nefret etmesinin” sebebi olarak ifade edilmektedir. Ulus inşa sürecinde modernleşme çatısı altına alınan Türklerin “fıtraten” Batılı oldukları algısına sahip olan ve kültürel olarak Batılı değerlerle özdeşleşme çabasını sürdüren katılımcılar, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne alınmamasının nedenlerinden biri olarak “onlar”ı işaret etmektedirler.

AK Parti’nin iktidarda olmasının temel nedeninin cahillik olduğunu düşünen katılımcılar, böyle bir kur-

SOLDAKİ:Eski Hollanda Diplomatımız

SAĞDAKİ:Yeni Hollanda Diplomatımız

Hollanda ile Aramızın Neden Bozuk
Olduğunu Şimdi İyi Anlıyormusunuz?

Fotoğraf 1: K1 23.03.2017; E9 13.03.2017,
Facebook

**Soldaki Türk turizminin
başkenti Antalya valisi,Sağdaki
Yunanistan turizm bakanı...**

Düğünen Dili

17 Mayıs, 22:00

Adalet mi şimdi bu

Sayfayı Beğen

Fotoğraf 2: E4 26.05. 2017, Facebook

guyula hem kendilerini “onlar”dan ayırmakta hem de şu anki siyasal-toplumsal duruma rasyonel bir açıklama getirmektedirler. Fotoğraf 3, 4, 5’te ve aşağıdaki yorumda da gö-

rüldüğü üzere, 16 Nisan Referandumu sürecinde yapılan paylaşımlarda da yoğun olarak görülen bu vurguda, cahil “onlar”ın neye evet dediklerini bilmedikleri ifade edilerek Anayasa değişikliği paketi ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Örneğin 10. Katılımcı AK Parti’ye oy verenlerin cahilliğine ilişkin görüşlerini şöyle aktarmıştır:

(Sokak anketlerinde) Sorular soruyorlar ya. Ay o kadar yani güler misin, ağlar mısın, üzülür müsün? ... Diyorlar ki Türkiye’de en önce hangi ilde oruç açılır. Söylenenleri duydu mu? Adana diyor, 01 olduğu için Adana diyor. Bilmem 81 olduğu için Düzce diyor. Tabii acı olan taraf nedir biliyor musun? Bunlar oy kullanıyor. İşte biz bu iktidara bunlar yüzünden mahkûm edilmiş durumdayız. Aslında azınlık değiliz ama bastırılmışız (K10, Görüşme).

Fotoğraf 3: E9, 04.04.2017, Facebook

Katılımcılar, kendi “millet” inşasına uygun şekilde eğitim sistemini düzenleyen AK Parti’nin “imam ha-

Fotoğraf 4: E4, 20.01.2017; E1, 22.01.2017; K9, 11.03.2017; E10, 5.02.2017, Facebook

tiplerin orta kısımlarının yeniden açılması”, “Kur’an-ı Kerim” ve “Peygamberin Hayatı” gibi seçimlik derslerin ilkökul müfredatına sokulması (Aktoprak, 2016: 23) gibi uygulamalarını “eğitim sistemini bozmak” olarak değerlendirmektedirler. Eski Enerji Bakanı Taner Yıldız’ın bir programda “Eğitim seviyesi arttıkça AK Parti’nin oyları düşüyor” açıklamasını (sarizeybekhaber.com.tr, 2015) paylaşan (E2, 28.02.2017; E5, 06.04.2017 tarihli Facebook paylaşımları) ve dillendiren (K11 görüşme; E5, görüşme) katılımcılar, AK Parti’nin cahillerin kendilerine oy verdiğinin farkında olduğunu ve bu nedenle eğitim sistemini bozduğunu iddia etmektedirler. Buna karşılık eğitilmiş “biz”i çeşitli imleyenlerle gösteren katılımcılar çok sayıdaki Facebook pay-

laşımlarında Köy Enstitülerine gönderme yapmış, kendilerini kültürel sermayesinin yüksek olduğunu değerlendirdikleri sanatçı ve şair (Müjdat Gezen, Şevket Çoruh, Can Yücel), gazeteci (Yılmaz Özdil, Uğur Dündar, Fatih Portakal), aydın (Muazzez İlmiye Çığ, Türkan Saylan) kişilerin yanında konumlandırmışlardır. “Onlar”ı da kültürel sermayelerinin düşük olduğunu değerlendirdikleri kişilerin (Sedat Peker, Cübbeli Ahmet Hoca) yanında göstermişlerdir. Katılımcıların bu şekilde kurdukları biz-onlar ayrımı, “ilerici-gerici, okumuş-cahil, aydın-Müslüman karşıtlığı üzerinden kurulan kategorileri altüst” (Göle, 1998: 132) ederek hem iktidar alanlarına meydan okuyan yüksek eğitim almış “onlar”ın kültürel sermayesinin hem de “millet” inşasındaki taleplerin eklemlenmiş olmasının görülmesini engellemektedir.

Katılımcıların hem görüşmelerinde hem de Facebook paylaşımlarında “onlar koyun”, “makarnaya, kömüre” ya da “paraya” (K5, K6, K8, K10, K13, E4, E10) oy veriyorlar, “benim oyumla çobanın oyu bir mi?” (K10)¹⁹ gibi sözlerle ifade ettikleri anlayışla kurdukları ayrım, halk-elit ayrımına benzemekle birlikte temelde “millet” kategorisindeki bireylerin politik çıkarlarını, taleplerini görmediklerine, politik öznelliğini yok saydıklarına işaret etmektedir. AK Parti’nin millet inşası sonucunda politik özne olarak

¹⁹ Katılımcı burada Aysun Kayacı’nın sözlerine atıf yapmaktadır. Kayacı’nın sözleri için bakınız: (hurriyet.com.tr, 2008).

dışarda kalan katılımcılar, benzer şekilde “onlar”ı “yanlış bilince sahip” Kemalizmin aydınlanmacı çizgisiyle paralel şekilde “kitle” olarak görmekte ve karşdakinin öznelliğini yok etmektedirler. Ayrıca bu algı AK Parti’nin belirli bir konjunktürde iktidara gelen, belli bir ekonomik, siyasi- kültürel programı ve hegemonik hedefi olan bir parti olarak görülmesini de engellemektedir. Katılımcılara göre AK Parti, muhafazakâr ve İslami unsurların yanı sıra neoliberal politikalara bağlı, kendi sermayesini ve orta sınıfını yaratan bir parti değil, sadece rejim değişikliği isteyen ve makarna dağıtarak oy isteyen bir partidir. Her ne kadar AK Parti’nin “hayırseverlik” ve “hizmet” politikaları yoksul kesimlerin talep ve beklentilerine yanıt verse de sadece makarna için oy verdiklerini söylemek; sosyal devletin gerekliliklerini sivil topluma yönlendiren neoliberal sistemi görmezden gelmek demektir. Dolayısıyla bu anlayışla kurulan mücadelenin elitist bakışla ötekinin sermayesini küçümsemek yoluyla ilerlediği söylenebilir.

Facebook’ta paylaşım yapma amaçları sorulan katılımcıların çoğu eğitim verme/bilgilendirme amacını dillendirmiştir. Ancak katılımcıların aşağıdaki alıntılarda da örneklenildiği üzere, sözleriyle davranışlarının çeliştiği, eğitilmesi gerektiğini düşündükleri “millet”ten kimseyi arkadaş olarak kabul etmedikleri ve E8 ve E12 dışındakilerin sadece kendilerine yakın olan kişilerle arkadaş oldukları tespit edilmiştir:

Eğer çağdaşsa, eğer uygarısa, eğer demokratikse, eğer özgürlüğü seviyorsa, bu tür insanları genelde arkadaş edindim. Atatürk ilke ve ilkelerine bağlıysa ve Türkiye’nin çağdaş bir ülke olmasını istiyorsa onları seçtim (E4, Görüşme).

Sayfalarına giriyorum, abuk sabuk bir şey ise kabul etmiyorum. ...Ondan sonra, ne bileyim kadının başını ört, bilmem ne yap, bilmem ne yaparken konuşursan çocuğun kekeme olur, kesinlikle almıyorum onları. Hatta engelliyorum yani, görmesinler diye (K1, Görüşme).

Paolo Gerbaudo’nun (2012: 57) sosyal medyadaki olası risk olarak ifade ettiği ve Bourdieu’nun (2015: 353-355) “seçici yakınlıklar kurma” ya da “seçime bağlı ilgililik” olarak açıkladığı pratikle örtüşecek şekilde bireylerin kendileriyle uyuşan, kendilerine benzer kişilerle ilişkiler kurma eğilimleri taşıdıkları görülmektedir.²⁰ Kartik Hosanagar’ın (2016) da sosyal medya kullanıcılarının kendi görüşleriyle uyumlu kişilerle arkadaşlık kurması ve mevcut görüşlerine meydan okuyan içerikler yerine onları pekiştirecek içerikler tercih etmesi sonucunda ortaya çıktığını belirttiği “yankı odası etkisi”nin bu çalışmanın katılımcıları açısından da oluştuğunu söy-

20 Facebook’un kullandığı algoritma da bireylerin kullanım örüntüleri üzerinden beğenebilecekleri paylaşımları ön plana çıkarmakta ve arkadaş önerileri sunmaktadır. Ancak uygulamanın katılımcıların tanımadıkları kişileri arkadaş eklememeleri nedeniyle bu açıdan bir fark yaratmadığı değerlendirilmektedir. Algoritmanın yarattığı fark temel olarak aynı görselin paylaşılması üzerinde olmaktadır.

lemek mümkündür. Katılımcıların sosyal kapanmayla oluşturdukları kendi güvenli ortamlarına “biz” düşüncesini kırabilecek anomilerin yani “onlar”ın girmesini istemedikleri, kendi sermayelerinin değerli olduğu ortamın sınırlarını korumaya çalıştıkları değerlendirilmektedir.

Din-Ahlak Ekseninde Kurulan Biz-Onlar Ayrımı

Kendilerini “gerçek dindar” olarak niteleyen ve din alanına yaklaşımları birbirinden farklı²¹ olan katılımcılar, “onlar”ın Kur’an’ı okumadıklarını, okusalar bile anlamadıklarını ya da yanlış yorumladıklarını (K5, K13, E8, E10, E1) belirterek kurdukları biz-onlar ayrımını yine eğitimle ilişkilendirmektedirler.

Ne okuduklarını da bilmiyorlar.... Yani diyorum işte, miras paylaşımından, bizim Kur’an’da her konuda şey var. Her konuda, şey bile olsa, belki tuvalet konusunu bile dinleyen bir adam hüngür hüngür ağlıyor mesela. Yani öyle, millet bir Arapça görünce herkes... Hatipoğulları’nın uydurduğu dini yaşıyoruz. Yaşadığımız dinin hiç Kur’an’la alakası yok... Tutturmuşlar bir Kur’an dini. Ne olur diyorlar, kime ne zararı var atalarımızdan kalan dini yaşamanın. Resmen diyorlar

yani. Böyle Müslümanlık olmaz ki. Mesela ben orucumu tutuyorum, namazımı kılıyorum. Çocuklarım mesela ..., damadım, torunum da oruç tutar. Biz dinci değiliz. Dindarız. Bizim dinimizi keşke herkes yaşayabilse ama yaşanan din değil. Uydurma din (K11, Görüşme).

Ulus inşasında özel alana gönderilerek modern yaşamla çatışmayan biçime dönüştürülen ve ahlakla ilişkilendirilen din anlayışına sahip katılımcılar, dinin özel alanda kalması gerektiğini düşünmekte ve İslami unsurların kamusal alanda görülmesinden rahatsız olmaktadır. Facebook’ta yoğun şekilde Yaşar Nuri Öztürk, (K2, K5, K15, E4, E5, E7, E8, E9, E11), Mehmet Okuyan (K6, E1, E2, E4, E8,) gibi ilahiyatçıların görsellerini ve videolarını paylaşan katılımcılar, “onlar” arasında gördükleri Nihat Hatipoğlu (E2, E5, E4, K2, K8, K14), Cübbeli Ahmet Hoca (K1, E1, E2, E4) gibi kimseleri eleştirmişlerdir. “Saraydaki vatandaş gibi ayran içip haram yemektense, meyhanede rakı iç, kimsenin malına, canına ve namusuna yan gözle bakma. Valla hi cennetliksin!” (K5, 22 Mayıs ve E1, 28 Temmuz 2017, Facebook) gibi ifadelerle ahlakı ön plana çıkarma eğiliminde olan katılımcılar, ilahiyat profesörlerini referans göstermeleriyle ve kendilerinin de Müslüman olduğunu söylemeleriyle “cumhuriyetin dini ortadan kaldırmadığını” (Özyürek, 2011: 69) belirterek AK Parti’nin mağduriyet söylemine yanıt vermeye çalışmışlardır.

21 Örneğin K13, E3 ve E6 Alevi oldukları için baştan beri dinle aralarının iyi olmadığını, E7 hacı olduğunu, K15 Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından verilen kurslara katılarak eğitimini aldığını açıklamıştır. K3, K4 ve K5 “bizi dinden söğüttular” demişler, diğer katılımcılar ise dini vecibelerini yerine getirdiklerini ifade etmişlerdir.

İyi dindar olmayı dini vecibelerin yerine getirilmesinden (namaz kılmak, oruç tutmak vs.) ziyade namuslu ve ahlaklı olmakla ilişkilendiren katılımcılara göre, modern yaşam tarzı dindar olmakla çatışmamakta ve ayrımın diğer boyutu ahlak üzerinden ilerlemektedir. Paylaşımlarında ve görüşmelerde “hem yalan söyleyip hem Müslüman olunmaz” diyerek kendilerini “onlar”dan ayıran katılımcılar tecavüz vakalarına, rüşvet, yolsuzluk iddialarına değinerek kendisine Müslüman diyen bireyin bunları yapamayacağını iddia etmişler, aşağıda sunulan alıntılarda olduğu gibi dini unsurların kamusal alanda görünür olmasını “gösteriş yapmak” veya “korku” ile ilişkilendirerek “onlar”ın dini pratiklerini sorgulamışlardır.

Okullarda bile mescit oldu ya. Bizim zamanımızda böyle değildi ki, herkes gitsin evinde. Çok kılacaksa evinde kılsın yani. ... Yani din insanın kendi içindedir. Allah’la kulun arasındadır. İçin temizse, budur yani, kötülük yapma, hırsızlık yapma. Bunlar nasıl böyle, aşırı bir dinci oluyorlar ama her türlü haltı da yapıyorlar. Gösteriş mi ne anlamıyorum yani (K8, Görüşme).

Samimi söylüyorum korku belası. Şu camiye gelenlerin %40’ı desinler ayağına geliyor. Namaz kılıyor desinler diyerek geliyor. Böyle. Öyle yani içten bir ibadet edeyim diyen pek az. ... Ha ben camiye gitmezsem beni Müslüman görmezler şeyi var (E7, Görüşme).

Dinin siyasete alet edildiğini düşü-

nen katılımcılar, “onlar”ın bu durumu anlamadıklarını belirterek kendilerini farklılaştırmışlardır. Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) 1947’de imam hatip okullarını açması, 1980 darbesinin ardından zorunlu din derslerinin gelmesi gibi örneklerle (Koyuncu, 2014: 47-48) Türkiye tarihinde yeni olmadığını söyleyebileceğimiz bu durum AK Parti iktidarları döneminde daha özgün bir hal almış,²² “siyasal bir anlama ve ideolojik işleve sahip” (Saraçoğlu, 2011: 44) olan din kamusal alanda iyice görünür olmuştur. Bu durum katılımcıların laiklik elden gidiyor” kaygılarını arttırmış, gündelik yaşam pratiklerini değiştirmiştir. Örneğin K11 camilerde siyaset yapıldığı için eşinin ve oğlunun artık camiye gitmediklerini söylemiş, hacı olduğunu belirten E7 camiye gittiğinde imamın vaazlarına sinirlendiğini, eleştirmeye başlayınca da arkadaşlarının “başına bir iş gelecek” diyerek kendisini camiden çıkarttıklarını açıklamıştır. E12 ise emekli olduktan sonra esnafılık yaptığını, çevredekilerin kendisinden alışverişi yapmayı keseceklerini düşündüğü için camiye gitmek zorunda kaldığını ve rol yaptı-

22 AK Parti kadrosuyla “millet” arasındaki eş-değerlik zincirinin yeniden üretilmesi dinsel ortaklıklar üzerinden kurulmaktadır. Bu algının yaratılmasının yollarından biri çeşitli kadrolara dini vecibelerini yerine getiren insanların atanmasıdır. Sadece kadrolaşma faaliyeti olarak okunamayacak bu hareketle “her alanda dinsel değerlerin, pratiklerin ve sembollerin şimdiye kadar hiç olmadığı açıklıkta sergilenir hale gelmesi” mümkün olmakta, “parti, devlet ve millet” özdeşliği kurulmaktadır (Saraçoğlu, 2011: 44; Saraçoğlu ve Yeşilbağ 2015: 907).

ğını ağlayarak anlatmıştır. Bu bağlamda, katılımcıların artık siyasi bir simge olduğunu belirttikleri ve AK Parti'de kutuplaşma siyasetinin aracı (Doğan, 2017: 76) olan “türban”, katılımcılar tarafından sınırın çizilmesinde önemli bir uğrak haline gelmiştir. Örneğin gençliğinde “türban eylemlerini” desteklediğini söyleyen E10 bile artık “türbanı” olumsuzlamakta, “türban” takanların dindar olmadıklarını belirtmektedir. Katılımcılar (K1, K6, K10, K14, K15) “onlar”dan biri olmanın göstergesi olarak değerlendirdikleri “türbana” tepkilerini sosyal alanlarda karşılaştıkları kimselere yönelik davranışlarında göstermektedirler.

Bizim orada fakirlere yardım derneği var. Kermes yapıyorlardı. fakat hepsi nasıl biliyor musun? TORNADAN ÇIKMIŞ GİBİ, uzun bir pardösü, kafa da saçsız sarılı. Şimdi ben böyle durdum. Birden ağlamaya başladım, yani asabım bozuldu. ...bu fabrikasyon insanlar kim? Dedim ki “Affedersiniz!” dedim. “Size bir yerden emir mi geliyor da benim haberim yok. Bu kadar güzel emek hazırlayan insan niye böyle tornadan çıkmış gibisiniz?” dedim. Dedi ki “Nur Suresi bilmem kaçınıcı ayet.” Ben daha çok ağlamaya başladım. “Allah aşkına” dedim, “bana bunu söylemeyin. Yani Nur Suresinde öyle bir şey yazdığı falan yok. Ben kaç kere okudum.” dedim. “Sen söyle bana” dedim. “Senin kocan ne iş yapıyor?” Başbakanlık’ta bilmem ne. Oğlun da bakanlıkta. Ya bana de ki “Ne yapayım abla,

yani aç kalacak değilim ya. İşte çocuğuma burs verdi, bize emek verdi. Ekmek verdi. Biz de onlar ne derse onu yaptık.” de, saygı duydım. “Bana Nur Suresi deme.” dedim (K9, Görüşme).

**Çarşaf diye yırtırırsınız - İşte Çarşaf
Ultra Ortodoks Yahudi geleneğidir
İslam ile alakası yoktur. Kur'an emri değildir**

Fotoğraf 5: E4, 21 Ocak; K8, 27 Haziran, Facebook

Fotoğraf 6: E8, 21 Ağustos; E9, 27 Haziran, Facebook

Katılımcılar, Fotoğraf 5 ve 6’daki gibi paylaşımlarla kara çarşafın ve ya İslam’ın ve Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde olmayan “türbanın” Yahudi geleneği olduğunu savunarak “İslamcı güçlerin tarihsel kökleri olmadığını kanıtlama”ya (Özyürek, 2011: 74-76) çalışmaktadırlar. “Modern alana geçişi ve siyasi bir duruşu” (Göle, 1998: 16) gösteren, İslam’ın somutlaşmasına ve özel-kamusal alan arasındaki geçişliliğe gönderme yapan türban, bir simge olarak kültürel ve toplumsal anlamda bir kimlik getirmekte (İlyasoğlu, 1996: 755), “medenileşmiş” ve “Batılaşmış” arasında kurulan eşitliğe meydan okumaktadır. Buna karşılık katılımcılar da zevkleri, kültürel ayrıcalıkları ve sınıflar arasındaki sosyal tabakalaşmayı oluşturan kültürel kodlar ve yaşam tarzlarıyla (Göle, 2011: 67) mücadeleyi sürdürmektedirler. Katılımcıların mücadele yolları Bora’nın “İslamcılığı bir maddi-manevi manipülasyon projesinden ibaret görmesi, bu hareketin özerk dinamiğini ve modern-aktüel arayışlara hitap eden ideolojik söylemini ‘tanımaması’” olarak ifade ettiği “Kemalizmin zaafı” (2017: 180) ile örtüşmektedir. Katılımcılar bu anlayışla kendi simgesel gösterenlerini ön plana çıkarmakla birlikte Türkiye’nin yaşadığı varsayılan ahlaki yozlaşmayı dindarlaşmaya bağlamaktadırlar. Hem katılımcıların hem de “onlar”ın dini yorumlamalarının kültürel ürünler olduğu bilgisinden yola çıkıldığında, katılımcıların “dindarlığa bağlı bir ‘ahlaki yozluk’” okuması yapmaları, tüm bir

“sosyal, ekonomik ve politik tarihsel süreci” (Koyuncu, 2018) ve İslami öznelerin siyasal taleplerini görmediklerine işaret etmektedir. Ancak sürece kendi öznel konumlarından bakan katılımcıların “görme” halini bilinçli bir eylem olarak değil, kendi yatkınlıkları ve dünya görüşleri nedeniyle nesnel bir perspektif geliştirememesi ve anlamlandıramama olarak okumak gerekmektedir.

Görev ve Sorumluluklar Temelinde Kurulan Biz-Onlar Ayrımı

Modern toplumlarda iyi insan ve iyi vatandaş olmak arasındaki ilişki ulusal kimlikle harmanlanmış, iyi insan olmak ile ulusal çıkarlar ve simgeler (bayrak, marş vd) arasında sıkı bir ilişki kurulmuştur (Kadıoğlu, 2012: 11). Türkiye’de ulus inşası sürecinde “yeni bir ulus”, “yeni bir kültür” ve “yeni bir yurttaş” yaratma çabaları birbiriyle bütünleşmiş (Karaaslan Şanlı, 2012: 67), vatandaşlık seküler bir ahlak anlayışıyla birleştirilerek daha çok görev ve sorumluluklar temelinde tanımlanmıştır. “Bu görevler yalnızca askerlik yapmak gibi ulus-devleti koruyup kollamaya dair görevler olmayıp, vatandaşların boş vakitlerinde ne yapmaları gerektiğiyle ilgili yaptırımları da içermekte” (Kadıoğlu, 2012: 28), seküler vatandaş, “Tanrı ve din için değil, vatani ve ulusdaşları için ‘iyi ve doğru’ şekilde davranan kişi olarak” (Koyuncu, 2014: 178) tanımlanmaktadır. Bu bağlamda vatandaşlığı görev ve sorumluluklar temelinde ele alan

katılımcıların, AK Parti'nin hoşgörü, merhamet, yardımlaşma gibi dini ilkelerle örülü yurttaşlığını ve "ahlaki kodlar"la öne çıkan "vatan-daşlık etiği"ni (Koyuncu, 2014: 180-181) kabul etmedikleri söyle-nebilir.

Aldıkları eğitime paralel şekilde kendilerini nasıl davranması ve gi-yinmesi gerektiğini bilen kimseler olarak niteleyen katılımcıların, biz-onlar ayrımını da bunları bilmeyen bir "millet" tasavvuru üzerinden kurdukları ve özellikle kadınlara odaklandıkları görülmüştür. Ata-türk'ün verdiği oy, eğitim gibi hak-lar nedeniyle her kadının Cumhu-riyet'e karşı borcu ve sorumluluk-ları olduğunu söyleyen katılımcılar, sınırı bu haklara sırtını dönenler üzerinden çizmekte ancak bu ka-dınlara neden böyle davrandıkla-rını anlamamaktadırlar. Bu durum daha önce açıklandığı üzere İslam'ı bir ideoloji olarak görmemelerin-den kaynaklanmaktadır. Atatürk'ün verdiği hakları "bir paket makarna-ya, bir torba kömüre satan" (E1, 22.03.2017, Facebook) ya da "tür-banı savunan kadın nankördür" (E7, 19.04.2017, Facebook) diyen katılımcılara göre Atatürk'ü sevme-yen kadın "Atatürk sayesinde oy kullan"maktadır (K13, 31.01.2017, Facebook). Bu bağlamda Atatürk'e karşı olan minnet duygularını ifade eden (E8, 26 Temmuz; K5, 4 Ocak; K13, 19 Mayıs; E10, 19 Mayıs; K2, 8 Eylül; K8, 9 ve 31 Ağustos, E1, 9 Ağustos; E10, 23 Nisan; K11, 2 Ni-san 2017, Facebook) katılımcılar bir yandan da "onlar" a Türkiye'nin ilk kadın arkeoloğu Jale İnan (E2,

25 Nisan; K6, 22 Ağustos 2017, Facebook) ve ilk kadın hakimle-rinden Suat Berk (E8, 16 Ağustos, E1, 18 Ağustos 2017, Facebook) gi-bi örnekler üzerinden Cumhuriyet kadınlarının eğitim alma, kamusal alana çıkma gibi kazanımlarını ha-tırlatmaktadırlar. Ayrıca Osmanlı dönemindeki ve Arap ülkelerindeki kadınların olumsuz durumlarını göstererek "onlar"ı uyarmakta; her kadına Cumhuriyet değerlerine sa-hip çıkma çağrısı yapmaktadırlar. Aşağıda sunulan ve yedi katılımcı tarafından paylaşılan alıntı bu çağ-rının örneklerinden biridir:

Ey kutsal kadın... Sakallı pezeven-gin arkasından 4.cü karısı olarak yürümek istemiyorsan CUMHURI-YET'e, Ensar Vakfı ve benzerlerinin çocuklarına tecavüz etmesini iste-miyorsan LAİK'liğe, sokakta özgür-ce dolaşmak ve bıçaklanmak iste-miyorsan DEMOKRASİ'ye, emper-yalist ve dinci yobazların kölesi ol-mak istemiyorsan ATATÜRK ilke ve devrimlerine sahip çıkacaksın (K5, 16 Ocak; E4, 19 Ocak; E1, 21 Ocak; E2, 28 Şubat; E7, 11 Ocak; K15, 16 Ocak; K13, 10 Temmuz 2017, Facebook)

Katılımcılar AK Parti siyasetçileri-nin yaptıkları "kadına şiddet abartı-lıyor" (ntv.com.tr, 2011b) (K1, 7.03.2017; E5, 01.02.2017, Face-book) gibi konuşmalarını alıntıla-yarak siyasetçilerin kadına yönelik olumsuz olduğunu değerlendirdik-leri düşüncelerini görünür kılmak-tadırlar. Kemalizmin vatandaş tam-mında yer alan "makbul, makul ve

modern cumhuriyet kadını” inşası AK Parti’de “makbul ve makul” bir kadınlık inşasına dönüşmüştür (Aktoprak, 2016:24). İkisi arasındaki fark manevi değerlerde belirginleşmektedir. AK Parti’nin İslam ahlakı üzerinden kurduğu “ulusal değerler” mitinde aile ve kadın bu dinsel ve geleneksel değerlerin taşıyıcısı konumundadır. Her ne kadar AK Parti kadın kolları evlere girerek çalışmalar yürütse ve kadın hakları “türban” konusu üzerinden kamusal alana taşınsa da erkek egemen siyasal karar alma mekanizmalarında söz hakları bulunmamakta, “kadına aile içerisindeki annelik rolü üzerinden değer” (Saraçoğlu ve Yeşilbağ, 2015: 905) biçilmektedir. AK Parti’nin kadına biçtiği bu değeri kabul etmeyen katılımcılar, kendileri için bir model sayılan seçkin “Cumhuriyet kadını rolünün” kaybından (Bora, 2017: 156) rahatsız olmaktadır. Bu bağlamda katılımcılar, kendi sermayelerini korumaya ve değerli kılmaya çalışan eyleyiciler olarak “onlar”ın örtünme talebine karşı çıkmakta, “cahil” ya da “aldatılmış” olduklarını düşünmekte ve “türbanlı” kadınları “özne” olarak kabul etmemektedirler.

“Medeni yaşam, medeni görüntüyle yakından ilgilidir” (Üstel, 2008: 177) anlayışına sahip olan katılımcılar “onlar”ın davranışlarını ve yaşam tarzlarını eleştirerek farklılıkları belirginleştirmekte, “türbanın” yanı sıra özensiz giyim tarzı ve temizlik aracılığıyla sınır çizmektedirler. Çeşitli paylaşımlarla sokağın (vatanın) temiz tutulması

gerektiği belirtilmekte, “iyi insan (vatandaş)” ya da “medeni” olmanın yerlere çöp atarak çevreyi kirlettiği (E1, 25.07.2017; K9, 17.08.2017; K2, 19.07.2017; E8, 21.08.2017; E4, 27.07.2017; E2, 28.07.2017, Facebook), hayvanlara eziyet ettiği (E8, 03.07.2017; E4, 01.07.2017; E1, 25.06.2017, Facebook) gösterilmektedir. Ayrıca “bedene gösterilen her türlü özeni medeni olmanın göstergesi” (Üstel, 2008: 122-134) sayan katılımcılar, bedenle ilişkilendirdikleri temizlik vurgularında bedene özen gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Bununla birlikte aşağıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, kadın katılımcılar arasında “örtünmenin bir adabı olduğunu” ve “türbanlıların temiz olmadığını” düşünenler vardır:

...benim çocukluğumda sokakta sigara içen erkekten bile haz edilmezdi. Şimdi tesettürlü hanımlar gördüm birkaç yerde. Oturmuşlar mesela Kuğulu Park’ta, tesettürlü, olabilir, fakat elinde sigara. Ben çok yadırgarım. Kadının sokakta sigara içmesi hele hele o tesettürlü. Çünkü o tesettür çok şey ifade ediyor, bunları yıkıp böyle oturmuş, benim hoşuma gitmiyor (K14, Görüşme).

...Ama hiçbir zaman böyle yerleri süpüren şeyler giymedik ve onlarla evlere giriyorlar. Bu ne kadar uzun bir şey. Sokağın pisliğini süpürüyor. Bununla evine giriyorsun, asıyorsun sonra. Hemen her gün kuru temizlemeye verip (olmaz ki) (K9, Görüşme).

Katılımcıların inşa ettikleri sınır son olarak kültür ve sanatla ilişkilendirilen paylaşımlarda görünür olmaktadır. Tüm katılımcılar Facebook'ta sergi, tiyatro gibi etkinliklere katıldıklarını gösteren paylaşımlar yapmışlar, görüşmelerde istisnasız her katılımcı düzenli olarak kitap okuduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte orta-üst sınıf diyebileceğimiz katılımcıların paylaşımlarında klasik müzik, bale, opera gibi gösterenler daha fazla yer almıştır. Sanata ve yaşam tarzına baskıyı deneyimleyen katılımcılar, “onlar”ın kültüre sahip olmalarını dile getirmiş ve kendi kültürel sermayelerini ön plana çıkarmışlardır.

AK Parti, “millet” inşasının kurumsallaştırıcı boyutunu ve “devlet aygıtlarına ve sosyal teknolojilere hakimiyetini” (Açıkel: 2012: 20) artırdıkça daha fazla hissedilir olan baskı ortamında katılımcılar gündelik yaşamlarında “güvende hissetmediklerini”, “dışlandıklarını”²³

dillendirmişler ve paylaşımlarında dikkatli davranmak durumunda kaldıklarını açıklamışlardır. Özellikle Anayasa Referandumu sonrasında paylaşımların azalması verisinin yanı sıra yapılan görüşmelerde katılımcıların oto-sansür uyguladıkları,²⁴ Aktoprak'ın (2017) ifade ettiği gibi tek meşru gösteren Atatürk'e yöneldikleri tespit edilmiştir. Katılımcılar Facebook üzerinden Atatürk paylaşımları yaparak hem “eleştirenlere cumhuriyetin kurucu ilkelere isteyen ve kişisel olarak benimseyen bir halkın var olduğu mesajını” (Özyürek, 2011: 129-130) vermekte hem de “benim gibi düşünen kaç kişi var?” diye sorarak yalnız olmadıklarını hissetmektedirler. Bu bağlamda katılımcıların kendi konumlarının önemli gösterenlerinden biri olan Atatürk her zaman paylaşılmaktadır. Özellikle yoğun oto-sansür uyguladıklarını belirten K3, K11, E11 ve E12 Anıtkabir'de ve gittikleri şehirlerde Atatürk heykellerinin önünde çektikleri fotoğraflarını sürekli paylaştırmışlardır. Katılımcılara göre (E7, E9, K1, E4, E8), AK Parti hareketinin silmeye ya da unutturmaya çalıştığını düşündükleri Atatürk'ün ve resmi bayramların yaşatılması gerekmektedir. Resmi bayramlarda yo-

23 Katılımcıların dışlanmayı farklı şekillerde deneyimledikleri tespit edilmiştir. Üst-orta sınıfa dâhil olduğu değerlendirilen katılımcılar kendi muhitlerinde, kapalı bir alanda yaşamaları dolayısıyla kendi ifadeleriyle “baskı”ya sürekli maruz kalmamaktadırlar. Deneyimledikleri dışlanmayı, giyim-kuşam, yeme içme ve güvenlik üzerinden kodlamaktadırlar. Alt-orta sınıf katılımcılar gündelik yaşam pratiklerinde dışlanmayı daha fazla yaşadıklarını dillendirmektedirler: “Çok dışlanmış olduğumuzu görüyorum, hissediyorum. Yani çağdaş ve modern yapımızla bir yerde var olduğumuzda bundan rahatsızlık, yani mahalle baskısının tersine döndüğünü ama daha adil olmayan bir şekilde. Şu anda bize dayatılanlar, yaşatılanlar, geçmişte muhafazakarlara yapılanların çok çok daha fazlası. Biz artık nefes alamıyoruz. Artık tek

bir adamın iki dudağı arasında, ama her şey... Yani bu anlamda çok dışarda, çok itilmiş, çok dışlanmış ve bunu yaşamak, bunu hissetmek öldürüyor yani beni delirtiyor” (K7 görüşme).

24 Bazı katılımcılar (K3, K11, E11, E12) baştan beri paylaşımlarını kısıtladıklarını belirtirken, katılımcıların çoğu özellikle referandum sonrasında daha dikkatli davrandıklarını açıklamışlardır.

ğün paylaşım yapan ve Anıtkabir’i ziyaret eden katılımcılar Türk lirasının üzerinde Atatürk resminin olmasının da sembolik bir anlamı olduğunu düşünmektedirler. Paylaşımlarında üzerinde Atatürk resmi olmayan hatıra parasına itiraz eden katılımcılar (K7, 16 Şubat; E6, 2 Şubat ve 3 Temmuz; E9, 21 Mart, E2, 17 Mayıs ve 9 Temmuz; E3, 28 Nisan; K8, 1 Temmuz; E10, 23 Nisan ve 6 Ağustos; E11, 27 Temmuz, E1, 19 Ağustos; E4, 22 Mayıs; K2, 21 Mayıs; K6, 2 Haziran; K4, 1 Temmuz; K5, 9 Haziran, K13, 26 Mayıs, Facebook), görüşmelerde (K4, K5, K10) gündelik yaşamlarında bu madeni Bir Lira’ları iade ettiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcıların “Anıtkabir’e dokunma” (K1, 25.07.2017; K5, 18.07.2017; K6, 23.07.2017; K12, 18.07.2017; E1, 19.08.2017; E4, 19.08.2017; E2, 18.07.2017; E9, 16.07.2017, Facebook), “zeytine dokunma” (K4, 01.06.2017; K8, 04.08.2017; K10, 11.06.2017; K12, 19.06.2017; E11, 7.06.2017, Facebook) gibi change.org adlı sitede yer alan çeşitli imza kampanyalarına destek verdikleri tespit edilmiştir.

Güçlü iktidar karşısında mücadele alanı sınırlı olan katılımcıların, sahip oldukları sermaye türlerinin değerini korumak, yeniden üretmek ve artırmak için çaba göstererek ve “onlar”ın sermayelerini değersiz kılarak AK Parti’nin “millet” inşasına yanıt verdikleri söylenebilir. Ancak bireylerin söyledikleri sözler, kendi “ortak, toplumsal inançlar”ı olarak ifade edilebilecek ideolojik konumlarını içermekte

(van Dijk, 2015: 21), katılımcılar, kendi konumlarından toplumsal formasyonun işleyişindeki ilişkilerin bütünü, bu bağlamda neoliberalleşmenin ve AK Parti’nin/onlar’ın/İslam’ın özerk dinamiğini ve ideolojik söylemini görememektedirler. Bu çerçeveden kurdukları mücadelelerdeki “nostalji ve törensellik yüklü” (Taşkın, 2017: 7), savunmacı ve reaksiyoner tepkiler Barış Çoban’ın “sınır eylem” olarak tarif ettiği “egemen iktidarın yasal sınırları içinde kalan daha çok ‘söz söylemek için yapılan eylemler’”e (2015: 229) benzemekte ve popülist anlamda bir talep içermemektedir. Dolayısıyla katılımcılar Facebook üzerinden yaptıkları paylaşımlarında “kırılma”nın yaşanabileceği politik alana geçememektedirler.

Sonuç

AK Parti kendi “millet”ini inşa ederken kurduğu bütünlükte “ne olmadığını” kendi kurucu ötekisi olan Kemalizm ve seçkinleri üzerinden tanımlamıştır. Araştırma kapsamındaki ileri yaş grubu bireyler de kendi farklılıklarını eşdeğer kılarak “biz”i oluşturmuşlar ve “onlar” dedikleri “millet”i özdeş kılarak kendilerinin “onlar”dan farklılıklarını belirginleştirmişlerdir. Katılımcıların farklılıklarını belirginleştirmelerindeki temel stratejilerinin kendi sermayelerinin değerini ön plana çıkarmak ve “onlar”ı olumsuzlamak olduğu söylenebilir. Bu kapsamda bireyler, eğitim sermayelerini, ahlakla ve “haram yememekle” ilişki-

lendirdikleri din anlayışlarını ve görev ve sorumluluklar temelindeki vatandaşlık anlayışlarını öne çıkararak kendilerini “onlar”dan farklı kılmışlar ve biz-onlar ayrımını inşa etmişlerdir.

Çalışmada katılımcıların gündelik yaşam pratiklerinin değiştiği ve “laiklik elden gidiyor” kaygılarının arttığı görülmüş, “Cumhuriyet değerlerini ve sembollerini yaşatmak” için çaba sarf ettikleri tespit edilmiştir. Esra Özyürek (2011: 229-230) sıla hasretine denk düşen bu tür nostalji sunumunun aslında Kemalist rejimin ve değerlerinin geçmişe ait olduğuna, kaybedildiğine işaret ettiğini belirtmektedir. Bu çalışmada da görülen bu durum, Kemalist hegemonyanın çöküşünün bireylerin gündelik yaşamlarındaki “sıla hasretine” benzer izler taşıdığını göstermektedir. “Unutma-unutturma”, “resmi bayramlarımızı yaşatalım” gibi ifadeler ve tek meşru gösteren Atatürk’e yönelmek katılımcıların kaybettiklerini düşündükleri değerlere meşruiyet kazandırma çabasının örnekleri olmuştur.

“Onlar”ı “cahil”, “koyun”, “makarnacılar” gibi ifadelerle niteleyen katılımcılara göre “onlar”, belli çıkarları olan ve rasyonel kararlar alabilen politik özneler değil, kandırılan “kitle”dirler. “Onlar”ın politik özneliğini yok sayan bu davranış örüntüsüyle birlikte “onların” taleplerinin, çıkarlarının ve dolayısıyla İslamcılığın ideolojik söyleminin katılımcılar tarafından görülmediği söylenebilir. Katılımcıların Facebook’ta söz söyleyerek kur-

dukları ayrımlar sermayelerinin inşasında ve öznel alanlarında anlamlı görünse de popülist bir talebe karşılık gelmemektedir. “Onlar”ı ve ideolojik söylemlerini, toplumsal alandaki ilişkiler ağını, neoliberal sistemin getirdiklerini göremeyen ileri yaş grubu bireyler, nostalji yüklü, reaksiyoner ve savunmacı tepki vermenin ötesine yani politik alana geçememektedirler. Bu paylaşımlar üzerinden bir değerlendirme yapmanın mümkünlüğü tartışılır olsa da popülist talep içermeyen savunmacı, reaksiyoner tavrın Lac-lau’cu anlamda toplumsalda kırılma yaratmayacağı ve hegemonik bir halk inşasını mümkün kılmayacağı düşünülmektedir. Yani AK Parti’nin eşdeğerlik zinciriyle kurduğu millet inşasının ötekisi olan, eşdeğerliğin farklılığı olarak karşı-hegemonik bir eklemlenme yaşayan Kemalist, seküler, ileri yaş grubu bireyler, kendi doyurulmamış talepleriyle popülist anlamda bir “halk” inşasına eklemleniyor görünmemektedirler.

Mücadelelerin sürdüğü alanların sınırları, eyleyicilerin konumları ve güç ilişkileri sürekli değişmektedir. Söz konusu mücadeleler sürdükçe ve teknolojik gelişmeler devam ettikçe toplumsalda araştırılmayı bekleyen çok fazla unsur ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, belli bir gruba ve sadece Facebook kullanımına odaklanmasıyla kendi içinde sınırlılıklar barındırmaktadır. Bu nedenle toplumsal alandaki mücadele pratiklerine anlam verebilmek ve bu çalışmanın sınırlılıklarını aşmak için AK Parti’nin inşa

ettiği “millet” içinde yer alan ya da farklı yaş kategorilerinden oluşan gruplar gibi farklı konumlara mensup bireylerin pratiklerinin analiz edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte teknoloji ve top-

lum arasındaki ilişkiye yönelik bilginin zenginleştirilebilmesi amacıyla toplumsal alanla ilişkisel bir şekilde diğer sosyal medya unsurlarına odaklanan araştırmaların yapılmasına gereksinim duyulmaktadır.

Kaynakça

- Açıkel, Fethi (2012). "Muhafazakâr Sosyal Mühendisliğin Yükselişi: Yeni Türkiye'nin Eski Siyaseti." *Birikim* (276): 14-20.
- Aktoprak, Elçin (2016). "Postkolonyal Bir 'Dava' Olarak 'Yeni Türkiye'nin Yeni Ulusu.'" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 71(1): 1-32.
- Aktoprak, Elçin (2017). "İzmir Marşı ve Şimdi ve Sonrası." *Birikim* (335): 46-51.
- Ateş, Kazım (2017). "AKP, Dinsel Popülizm ve Halk-olmayan." *Mülkiye Dergisi* 41 (1): 105-129.
- Bora, Tanıl (2003). *Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık*. Birikim: İstanbul.
- Bora, Tanıl (2017). *Cereyanlar*. İletişim: İstanbul.
- Bora, Tanıl ve Ümit Kıvanç (1999). "Yeni Atatürkçülük." *Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt 13. İletişim: İstanbul, ss. 777-780.
- Bora, Tanıl ve Ulaş Tol (2009). "Siyasal Düşünce ve Erkeklik Dili, Erkeklik Yoklaması." *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 9 Dönemler ve Zihniyetler*, İstanbul: İletişim. 825-836.
- Bourdieu, Pierre (1986). "Sermaye Biçimleri." İngilizce çevirisinin alındığı kaynak: John Richardson (ed) (1986), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. NewYork: Greenwood. ss. 241-258.
https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/51168778/Pierre_Bourdieu_Sermaye_Bicimleri_1986.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1512049231&Signature=%2BGeortktMdiwK1582iiUv9Iejaw%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DPierre_Bourdieu_-_Sermaye_Bicimleri_1986.pdf Erişim tarihi: 30.11.2017.
- Bourdieu, Pierre (1997). *Toplumbilim Sorunları*. Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Kesit.
- Bourdieu, Pierre (2015). *Ayrım Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. Çev. Derya Fırat Şannan ve Ayşe Günce Berkkut, Ankara: Heretik.
- Bourdieu, Pierre ve Loic Wacquant (2014). *Düşünümsel Antropoloji İçin Cevaplar*. Pierre Bourdieu ve Loic Wacquant (der.) içinde, Çev. Nazlı Ökten, 7. Baskı. İstanbul: İletişim.
- businessht.com.tr (2017). "Canlı Blog: Gün Gün Türkiye-Hollanda Gerilimi." *Business HT*, 13 Mart 2017, <http://www.businessht.com.tr/guncel/haber/1424631-gun-gun-turkiye-hollanda-gerilimi>. Erişim tarihi: 22.12.2017.
- Bytheway, Bill, (1995). *Ageism*. Philadelphia: Open University.
- Çelik, Nur Betül (1998). "Kemalist Hegemonya Üzerine." *Birikim*: 105-106, http://www.birikimdergisi8.com/birikim-yazi/6280/kemalist-hegemonya-uzerine#.Wu_29YiFM54 Erişim tarihi: 07.05.2018.
- Çoban, Barış (2015). "Söylem, İdeoloji ve Eylem: İktidar ve Muhalefet Arasındaki Mücadeleyi Çözümleme Denemesi." *Söylem ve İdeoloji*. Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (der.), 2. Baskı. İstanbul: Su. 199-234.

- Doğan, Sevinç (2017). *Mahalledeki AKP Parti İşleyişi, Taban Mobilizasyonu ve Siyasal Yabancılaşma*. İletişim İstanbul.
- Erdoğan, Necmi (2002). “‘Kalpaksız Kuvvacılar’ Kemalist Sivil Toplum Kuruluşları.” *Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim. 235-263.
- Erdoğan, Necmi (2009). “Neo-Kemalizm Organik Bunalım ve Hegemonya.” *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Cilt 2 (Kemalizm)*. İletişim: İstanbul. 584-591.
- evrensel.net (2015), “AKP’nin Kültür Politikaları: Yasak... Ceza... Sansür.” <https://www.evrensel.net/haber/114573/akpnin-kultur-politikalari-yasak-ceza-sansur> Erişim tarihi: 15.05.2018.
- Gençoğlu Onbaşı, Funda (2016). “Gezi Park Protests in Turkey: From ‘Enough is Enough’ to Counter-Hegemony?” *Turkish Studies* 17(2): 272-294.
- Gerbaudo, Paolo (2012). *Twitler ve Sokaklar, Sosyal Medya ve Günümüzün Eylemciliği*. Çev. Osman Akınhay, İstanbul: Agora.
- Göle, Nilüfer (1998). *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis.
- Göle, Nilüfer (2011). *Melez Desenler, İslam ve Modernlik Üzerine*. İstanbul: Metis.
- Hosanagar, Kartik (2016). “Blame The Echo Chamber on Facebook. But Blame Yourself, Too.” *Wired*. <https://www.wired.com/2016/11/facebook-echo-chamber/>. Erişim tarihi: 08.03.2017.
- hurriyet.com.tr (2008). “Dağdaki Çobanla Benim Oyum Eşit Olamaz” <http://www.hurriyet.com.tr/dagdaki-cobanla-benim-oyum-esit-olamaz-8565854>. Erişim Tarihi: 23.12.2017.
- Iversen, Thomas Nicolaj, Lars Larsen ve Per Erik Solem (2009). “A Conceptual Analysis of Ageism.” *Nordic Psychology* 61(3): 4-22.
- Ilyasoglu, Aynur (1996). “İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşumu.” *Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 13*. İletişim: İstanbul, ss.754-755.
- İnsel, Ahmet (2017). “Prof. Nilüfer Göle: Kemalizm, Müslüman Laikliğinin En Gelişmiş, Evrenselleşmiş Biçimi- Nilüfer Göle ile Röportaj.” <http://t24.com.tr/haber/prof-nilufer-gole-kemalizm-musulman-laikligin-en-gelismis-evrensellesmis-bicimi,389112> Erişim tarihi: 16.05.2018.
- Kadıoğlu, Ayşe (2012). “Vatandaşlık Kavramının Farklı Anlamları.” *Vatandaşlığın Dönüşümü Üyelikten Haklara*. Ayşe Kadıoğlu (der.) içinde. İstanbul:Metis. 21-30.
- Karaaslan Şanlı, Halise (2012). *Hasan Âli Yücel Konuşmaları Ulusal Kimlik İnşası ve Politik Retorik*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yay.
- Kaya, Ali (2014). “Pierre Bourdieu’nün Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı.” *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*. Güney Çeğin vd. (der.) içinde. İstanbul: İletişim. 397-419.
- Koyuncu, Büke (2014). “Benim Milletim...” *AK Parti İktidarı, Din ve Ulusal Kimlik*. İstanbul: İletişim.
- Koyuncu, Büke (2018). “Seçim Rüzgârı Safları Biraz Daha Sıklaştırırken... Ahlâk ve Din.” *Birikim*. <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/8875/secim->

- ruzgari-saflari-biraz-daha-siklastirirken-ahlak-ve-din#.WvvXRYiFM54 Erişim tarihi: 16.05.2018.
- Küçük, Bülent ve Ceren Özselçuk (2015). “‘Mesafeli’ Devletten ‘Hizmetkâr’ Devlete: AKP’nin Kısmi Tanıma Siyaseti.” *Toplum ve Bilim*. (132): 162-190.
- Laclau, Ernesto (2007). *Popülist Akıl Üzerine*. Çev. Nur Betül Çelik, Epos: Ankara
- Laclau, Ernesto (2011) “Popülizm: Bir Ad Ne İçerir?” Çev. Hayriye Özen, Atılım (Üniversitesi) Sosyal Bilimler Dergisi (Özgün metinden çeviri: Laclau, E, (2005), Populism: What’s in a Name? *Populism and the Mirror of Democracy* içinde, der. F. Panizza, 32-49, London: Verso.
- Laclau, Ernesto (2015). “Boş Gösterenler Siyasette Niçin Önemlidir?” içinde, *Evensellik, Kimlik ve Özgürleşme*. Çev. Ertuğrul Başer, İletişim: İstanbul, ss.95-110.
- Laclau, Ernesto ve Chantal Mouffe (2011). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*. İletişim: İstanbul.
- Macnicol, John (2010). “Ageism and Age Discrimination, Some Analytical Issues.” *The International Longevity Centre*. <http://eprints.lse.ac.uk/33133/>. Erişim Tarihi: 22.04.2016.
- ntv.com.tr (2011a). “E-muhtıra’nın Kronolojisi.” 27 Nisan 2011, <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/e-muhtiranin-kronolojisi,0Sl6nw7mM0iKqufp3XMD6w/WEwSzUwe-kS6VBfNlzanLQ> Erişim tarihi: 22.05.2018.
- ntv.com.tr (2011b), “Erdogan: Kadına Şiddet Abartılıyor.” 7 Mart 2011, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-kadina-siddet-abartiliyor,vxrU0MJbEEWvr4B2PuFyFQ> Erişim tarihi: 15.06.2018.
- Ongur, Hakan Övünç (2018) “Plus Ça Change... Re-Articulating Authoritarianism in the New Turkey.” *Critical Sociology* 44(1): 45-59. DOI: 10.1177/0896920516630799.
- Özpek, Burak Bilgehan ve Nebahat Tanrıverdi Yaşar (2018). “Populism and Foreign Policy in Turkey under the AKP Rule.” *Turkish Studies*. 19(2):198-216. DOI: 10.1080/14683849.2017.1400912.
- Özşeker, Erhan (2017). “Muktedir Millet, Muhalif Millet: AKP’nin Söyleminde Kolektif Öznenin İnşası.” *Mülkiye Dergisi*. 41 (1), s.131-156.
- Özyürek, Esra (2011). *Modernlik Nostaljisi Kemalizm, Laiklik ve Gündelik Hayatta Siyaset*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi: İstanbul.
- Palmore, Erdman B. (1999). *Ageism Negative and Positive*, New York: Springer.
- radikal.com.tr (2015). “Bir Bilanço: ‘Takva’dan ‘Marka’ya, AKP Dönemi Kültür Politikaları.” 27 Temmuz 2015, <http://www.radikal.com.tr/kultur/bir-bilanco-takvadan-markaya-akp-donemi-kultur-politikalari-1404407/> Erişim tarihi: 15.05.2018.
- Saraçoğlu, Cenk (2011). “İslami-Muhafazakâr Milliyetçiliğin Millet Tasarımı: AKP Döneminde Kürt Politikası.” *Praksis* (26): 31-54.
- Saraçoğlu, Cenk (2013). “AKP, Milliyetçilik ve Dış Politika: Bir Milliyetçilik Doktrini Olarak Stratejik Derinlik.” *Alternatif Politika* 5(1): 52-68.

- Saraçoğlu, Cenk ve Melih Yeşilbağ (2015). “AKP Döneminde Türkiye Minare ile İnşaat Gölgesinde.” *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat*. İstanbul: Yordam. 877-963.
- sarizeybekhaber.com.tr (2015). “Enerji Bakanı Taner Yıldız: Eğitim Seviyesi Arttıkça AKP Oyları Azalıyor.” 16 Haziran 2015, <https://www.sarizeybekhaber.com.tr/enerji-bakani-taner-yildiz-egitim-seviyesi-arttikca-akp-oylari-azaliyor-d>. Erişim tarihi: 22.12.2017.
- sozcu.com.tr (2017). “Başbakan’ın Öğrencilerle Buluşmasında İlginç Anlar.” 9 Haziran 2017, <https://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/basbakanin-ogrencilerle-bulusmasinda-iliginc-anlar-1887954/> Erişim tarihi 19.12.2017.
- t24.com.tr (2017). “Erdoğan: Hayırcılar ve Terör Aynı Safta!” 13 Mart 2017, <https://t24.com.tr/haber/erdogan-hayircilar-ve-teror-ayni-safta!> Erişim tarihi 20.12.2017.
- Taşkın, Yüksel (2017). “Endişeli Modernleri Rahatlatacak Olan, Törensellik ve Nostalji Değil Siyasette Fail Olmaktır.” *Birikim* (344): 7-10.
- Türk, H. Bahadır (2014). *Muktedir*. İstanbul: İletişim.
- Üstel, Füsün. (2008). *Makbul Vatandaş’ın Peşinde II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim.
- van Deursen, Alexander ve Jan van Dijk (2013). “The Digital Divide Shifts to Differences in Usage.” *New Media & Society* 0(0): 1-20.
- van, Dijk, Teun (2015). “Söylem ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım.” *Söylem ve İdeoloji*. Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (der.). İstanbul: Su. 15-100.
- Yaşlı, Fatih (2015). *AKP, Cemaat, Sünni-Ulus- Yeni Türkiye Üzerine Tezler*. İstanbul: Yordam.
- yenicaggazetesi.com.tr (2017a). “Süleyman Soylu, ‘Hayırcılar’ı Terör Örgütleriyle Aynı Kefeye Koydu.” 9 Mart 2017, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/suleyman-soylu-hayircilari-teror-orgutleriyle-ayni-kefeye-koydu-158766h.htm>. Erişim tarihi 19.12.2017.
- yenicaggazetesi.com.tr (2017b). “Erdoğan: ‘Hayır’cılar Kandil’dir, İmralı’dır, Yokluktur.” 13 Nisan 2017, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/erdogan-hayircilar-kandildir-imralidir-yokluktur-161328h.htm>. Erişim tarihi 19.12.2017.
- Yıldırım, Deniz (2010). *2001 Krizi Sonrasında Bir Hegemonya Projesi Olarak AKP’nin Doğuşu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Ek 1. Etik Kurulu Onay Belgesi

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : 31/10/2016

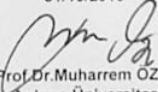
Toplantı Sayısı : 23

Karar Sayısı : 290

290- Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Halka ve Tanıtım Anabilim Dalı doktora öğrencilerinden **Arş.Gör.Nilüfer Pınar Kılıç**'in "İleri Yaş Grubu Bireylerin Facebook Kullanım Deneyleri: Ankara Örneği" başlıklı doktora tezi ile ilgili 11/08/2016 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelenmiştir.

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Halka ve Tanıtım Anabilim Dalı doktora öğrencilerinden **Arş.Gör.Nilüfer Pınar Kılıç**'in "İleri Yaş Grubu Bireylerin Facebook Kullanım Deneyleri: Ankara Örneği" başlıklı doktora tezi ile ilgili çalışmanın araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

ASLININ AYNI DİR
31/10/2016

Prof. Dr. Muharrem ÖZEN
Ankara Üniversitesi
Etik Kurulu Başkanı

Ek 2. Katılımcı listesi

	Kod	Doğum Tarihi	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Görüşme Tarihi
1	E1	1944	Erkek	Lisans	19.01. ve 02.06.2017
2	E2	1945	Erkek	Önlisans	20.01.2017
3	K1	1946	Kadın	Önlisans	25.01.2017
4	K2	1946	Kadın	Kız Enstitüsü	25.01.2017
5	E3	1948	Erkek	Lisans	07.06.2017
6	K3	1934	Kadın	Kız Enstitüsü	08.06.2017
7	K4	1939	Kadın	Lisans	08.06.2017
8	K5	1938	Kadın	Lisans terk	08.06.2017
9	E4	1947	Erkek	Lisans	10.06.2017
10	K6	1949	Kadın	Lise	10.06.2017
11	E5	1949	Erkek	Lisans	10.06.2017
12	K7	1948	Kadın	Lisans	12.06.2017
13	K8	1946	Kadın	Lisans	14.06.2017
14	E6	1948	Erkek	Ortaokul	19.06.2017
15	E7	1943	Erkek	Ortaokul	19.06.2017
16	K9	1949	Kadın	Lisans	20.06.2017
17	K10	1941	Kadın	Lisans	21.06.2017
18	K11	1951	Kadın	Hemşirelik okulu	30.06.2017
19	K12	1937	Kadın	Lisans	03.07.2017
20	K13	1952	Kadın	Lisans	06.07.2017
21	K14	1941	Kadın	Lisans	11.07.2017
22	E8	1949	Erkek	Askeri Okul	12.07.2017
23	E9	1944	Erkek	Lisans	13.07.2017
24	K15	1948	Kadın	Lisans	07.08.2017
25	K16	1946	Kadın	Kız Enstitüsü	06.10.2017
26	E10	1951	Erkek	Lisans	09.10. 2017
27	E11	1952	Erkek	Lisans	09.10. 2017
28	E12	1950	Erkek	Askeri Okul	11.10.2017